

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

МАРТИНЮК Тетяна Анатоліївна

УДК 364:316.4.063.3]-053.6(043.5)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ З
ІНВАЛІДНІСТЮ ЗАСОБАМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АНІМАЦІЇ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Наукові консультанти: доктор педагогічних наук, професор
ГУСАК Петро Миколайович,
Волинський національний університет імені Лесі Українки;
доктор педагогічних наук, професор
ШЕРЕМЕТ Марія Купріянівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти.

Офіційні опоненти: дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
ЗАСЕНКО В'ячеслав Васильович,
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, почесний директор;
доктор педагогічних наук, професор
ПАХОМОВА Наталія Георгіївна,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, завідувач кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи;
доктор педагогічних наук, доцент
БОРЯК Оксана Володимирівна,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти.

Захист відбудеться 15 вересня 2021 р. о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 13 серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблеми соціалізації молоді з інвалідністю є серед пріоритетних напрямів наукових досліджень. Водночас змістові та процесуальні аспекти надання різнобічної допомоги особам з інвалідністю, які мають порушення певних функцій, не набувають своєї завершеності у зв'язку з постійною зміною концепцій та парадигм, у руслі яких вони розглядаються. Так, реалії сучасної соціальної ситуації, що склалася в Україні, свідчать про тенденцію гуманізації та гуманітаризації низки сфер професійної допомоги індивіду. Простежується посилення акцентів на необхідності розгляду особи з інвалідністю не лише як об'єкта, але й як суб'єкта процесів соціальної реабілітації та інтеграції, та, як результат, спрямування її на розвиток соціальної активності, формування суб'єктності.

Поступово українська наука та практика організації соціальної роботи з особами з інвалідністю переходять від медичної моделі через соціальну та культурну до біопсихосоціальної моделі інвалідності. В останній питання усунення, нейтралізації чи компенсації наявних функціональних порушень не знімається й не ігнорується (принцип біо-). Водночас акцент переноситься не просто на адаптацію осіб з інвалідністю, особливо, якщо це молодь, до життя в суспільстві здорових людей, а саме на мотивацію їх до активної двосторонньої соціальної інтеграції, тобто, коли, з одного боку, молоді люди з оглядом на міру своїх обмежень, у тому числі й психологічних (принцип психо-), прагнуть брати активну участь у конструюванні індивідуальної та соціальної сторін життя, а, з іншого боку, суспільство не лише створює необхідні умови для інтеграції таких людей у соціум, а реалізує їх саме як зворотний зв'язок на актуальні запити (принцип соціо-). Важливо створити максимально комфортні умови, які допоможуть їм не лише повірити в себе, але й знайти такі засоби, що забезпечать доступний прояв своїх можливостей, своєї соціальної активності.

З огляду на вище означене в сучасному суспільстві зростає інтерес до підходів, орієнтованих як на підтримку внутрішнього світу молоді з інвалідністю, повернення їм почуття повноцінного життя, загалом активізації їхньої духовної сфери, яка є стрижнем життєвої стійкості, навіть у випадку порушення функцій організму, так і на сприяння гармонізації їхніх міжособистісних взаємодій, посилення соціальних зв'язків з ровесниками, значущими соціальними групами, певними соціальними інституціями, а також загалом на забезпечення цілеспрямованого розвитку їх як суб'єктів соціальних відносин в руслі ключових інклюзивних принципів «нічого для нас без нас» та «участь як залучення в життєву ситуацію». Такі можливості створюють засоби соціокультурної анімації.

Змістове та процесуальне наповнення анімаційної діяльності не лише передбачає покращення фізичного (оздоровчі потреби) та психічного самопочуття (потреби в релаксації), особливо в молоді з інвалідністю. Соціокультурна анімація як суспільний підхід та практична діяльність підсилює акценти з погляду мобілізації внутрішніх сил молоді задля їх творчого й культурного самовираження (культурні, освітні, творчі потреби), активізує особистісні та суспільні зміни, спрямування та підтримку молодих людей з інвалідністю у їхній взаємодії, співпраці, громадській активності з іншими соціальними групами, сприяє усвідомленню молодими людьми себе як членів суспільства (потреби у самореалізації).

Порушена проблема не нова в науці. Зокрема, різною мірою досліджені: понятійний апарат та базові підходи, що стосуються інвалідності (Л.Ю. Байда, Ф. Боррелл-Карріо, Дж.А. Грубер, Д.М. Давид, П.Дж. Девлієр, Р. Епштейн, Г. Енгель, А. Колелла, С.К. Корнієнко, О.В. Красюкова-Еннс, Б.Дж. Леман, Д.Л. Стоун А. Сучман та ін.). Вченими аналізуються психологічні особливості осіб з інвалідністю (В.Й. Бочелюк, Д.М. Супрун, С.Р. Мадді, І.І. Мамайчук, Л.М. Руденко, Н.А. Соловійова, А.В. Турубарова, Д.Р. Фальво, Б.Е. Холлан, Л.М. Шипіцина та ін.), питання їх самоставлення (Ю.В. Баскакова, Дж.К. Гілл М. Діл, З.Ж. Ліповський, Г.А. Яковлєва та ін.), життєвих стратегій (Г.В. Бурова, О.Є. Клименко, Г. Келлі, Б. Келлі, Дж. Макдональд, Л.В. Тарасов, Л.В. Тищенко та ін.), а також вплив соціальних чинників на їхній особистісний розвиток та соціальне становлення (Н.В. Агєєва, Л.Ф. Беркман, Дж.У. Беррі, А. Гарєбагі, А. Далай, М.Д. Лендрі, С.О. Подофєй, Дж.Ф. Смарт, А.Я. Твардовскі, М.Дж. Томас, Р. Форсайт та ін.). Низка досліджень присвячені проблемам соціальної адаптації дітей (Д. Брінклі, Р. Грайсон, Ю.О. Долинний, І.В. Татьянчикова, А.В. Хіля та ін.) та молоді (О.О. Бабяк, Ю.І. Волчелюк, А.В. Замша, Є.А. Клопота, Н.О. Мирошніченко, Ю.В. Никоненко, Є.П. Синьова, А.В. Турубарова, В.С. Церклевич та ін.) з урахуванням конкретних функціональних порушень та обмежень їх життєдіяльності.

Ученими досліджуються загальні питання соціальної роботи з особами з інвалідністю (М.Ф. Басов, Л.І. Остролуцька, Є.І. Холостова, Е.К. Наберушкіна та О.Р. Ярська-Смірнова та ін.), проблеми їх правового та соціального захисту (В.О. Азін, Л.Ю. Байда, А.М. Куца, О.В. Романенко, І.Я. Сенюта, О.В. Паровишник та ін.), надання медико-соціальної (О.М. Міщенко та ін.), соціальної (Н.Б. Бондаренко та ін.) та соціально-педагогічної підтримки (В.В. Тесленко та ін.), а також розкриваються різні аспекти реабілітації осіб з інвалідністю (А.К. Батон, Л.В. Василенко, Г. Веддел, Е.М. Дьоміна, О.В. Жуліна, В.О. Кудрявцев, Дж.Н. Райт, О.В. Трошін, М.Є. Чайковський, А.Г. Шевцов та ін.).

Важливе місце серед наукових пошукувань учених зайняли питання соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, особливо молоді. Це як міждисциплінарні дослідження в контексті понятійного апарату соціальної інтеграції та інклюзії (В. Береснефіє, В.І. Бондар, В.В. Засенко, І.О. Калініченко, Є.А. Клопота, Н.Г. Пахомова, В.М. Синьов, С.В. Федоренко, Д.І. Шульженко, М.К. Шеремет та ін.), так і низка напрацювань з різних галузей знань – соціології (О.М. Дікова-Фаворська, Д.В. Зайцев, Є.Я. Прохоренко, В.С. Ткаченко та ін.), психології (І.П. Волкова, М.М. Соловійов та ін.), соціальної (О.П. Глоба, Н.О. Мирошніченко, Ю.С. Моздокова, Г.О. Першко, М.О. Супрун та ін.) та корекційної педагогіки (Т.В. Єгорова, Д.В. Зайцев, О. В. Колишкін та ін.), соціальної роботи (А.В. Батова та ін.), а також фізичного виховання (С.П. Демчук, Ю.М. Полулященко, Л.Д. Хода та ін.). На жаль, досить часто це питання розглядається лише у вузькому розумінні, а саме в руслі інклюзивної та спеціальної освіти (О.В. Боряк, О.О. Денісова, Ю.О. Долинний, С.Ю. Конопляста, А.А. Колупаєва, І.В. Мартиненко, С.П. Миронова, Я.С. Мудрий, О.І. Рассказова, Г.І. Слосанська, В.В. Тарасун, В.С. Церклевич, М.Є. Чайковський, А.Г. Шевцов, М.К. Шеремет та ін.). Тоді як питання становлення соціальної активності та суб'єктності молоді з інвалідністю як членів суспільства залишаються менш розкриті.

Учені активно шукають ефективні засоби (освітні, мистецькі, культурні, професійної та дозвіллевої діяльності, фізичної культури тощо), які могли б посприяти молодим людям з інвалідністю в їх активному входженні у соціум, у пошуку в ньому свого місця, захисті своїх прав та транслюванні потреб суспільству, налагодженні стійкої мережі соціальних стосунків. Особливе місце в цьому аспекті займають саме засоби соціокультурної діяльності як загалом, так і з урахуванням запитів саме осіб з інвалідністю. Водночас вчені їх розглядають здебільшого через реалізацію завдань особистісного саморозкриття та самореалізації (О.О. Базилевська, Т.В. Гудіна, О.А. Денісова, І.В. Дмитрієва, Г.Р. Зіатдінова, Н.В. Клименюк, К.Л. Луценко, Ю.С. Моздокова, О.І. Молчан, Ю.М. Полулященко, Р.М. Шешеня, С.К. Хаїдов, А.В. Хіля та ін.), частково – творчого самовираження молодих людей (Г.Й. Михайлишин, З.М. Овчарик, О.Л. Позднякова, М.І. Тютюнник та ін.). Разом із тим потенціал соціокультурної анімації не лише як провідної технології сучасної практичної діяльності з соціально незахищеними категоріями клієнтів, але й як методології такої діяльності, зокрема в руслі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, залишається не розкритим. Загалом анімаційна проблематика розглядається у вітчизняній науці уже впродовж двох десятиліть (С.І. Байлик, Л.В. Волик, О.М. Кравець, Т.М. Лесіна, В.О. Олійник, О.І. Чернишенко, Н.В. Яцук та ін.). Використовуються й наукові здобутки французьких класиків анімаційного підходу (П. Беснарда, Ж. Дюмазідьє, П. Муліньє, М. Сімоно та ін.), а також низка положень, обґрунтованих російськими вченими (Т.В. Дедуріною, Т.Г. Кісельовою, Ю.Д. Красільниковим, Е.Б. Мамбековим, Ю.С. Моздоковою, Л.В. Тарасовим, М.М. Ярошенком та ін.). Однак у вітчизняній практиці поступово простежується відхід від розуміння соціокультурної анімації як широкої соціальної технології та тенденція до розгляду її здебільшого в руслі дозвіллевої анімаційної діяльності (М.О. Гавриленко, О.В. Ковальчук, Н.О. Максимовська, І.В. Петрова, А.В. Сидорук, В.О. Челюсова та ін.). Результати теоретичного дослідження засвідчили, що вченими часто не беруться до уваги нові напрацювання в сфері соціокультурної анімації (Т. Валленіус, Л. Гріфьє, А. Дудова, А. Кальчева, М.Л. Марренгула, М.Ж. Мендоза, Х. Мозер та ін.). А питання соціально-інтеграційного потенціалу соціокультурної анімації в роботі з молоддю з інвалідністю носять фрагментарний характер (О.О. Анищенко, В.В. Любота, В.В. Нечипоренко, Л.В. Пасічняк, С.В. Суханова, І.М. Щурик та ін.). Тобто, попри значні напрацювання теоретиків та практиків як у проблематиці інвалідності, так і соціальної інтеграції, соціокультурної анімації, все ж ці питання не знайшли свого комплексного дослідження саме в єдності та взаємозв'язку.

Соціальна значущість досліджуваної проблеми зумовлена необхідністю розв'язання низки *суперечностей*, які склалися між:

- зростанням впливу гуманістичної парадигми у всіх сферах життєдіяльності суспільства та тривалим домінуванням медичної моделі інвалідності в соціальній роботі загалом і соціальній реабілітації цієї категорії клієнтів зокрема;

- значним освітнім, культурним, творчим потенціалом молоді як соціальної групи та часто невиправданими акцентами фахівців, родичів та й самих молодих людей з інвалідністю саме на обмеженнях, які мають місце у їхньому житті;

– тенденцією до розгляду молоді з інвалідністю як об'єктів соціальної реабілітації, соціальної інклюзії, як споживачів послуг та необхідністю самої молоді з інвалідністю в перетворенні їх в активних дієвих членів соціуму, учасників двостороннього процесу соціальної інтеграції;

– потребою суспільства в успішній інтеграції усіх членів соціуму, в тому числі й соціально незахищених, як умови забезпечення соціальної стабільності та недостатньо розробленою структурою цього процесу щодо осіб з інвалідністю загалом та молоді зокрема;

– можливостями соціокультурної анімації не лише як засобу практичної діяльності, але й як методологічної парадигми для створення основ розвитку соціальної активності, суб'єктності молоді з інвалідністю, для «анімування» (оживлення, перетворення, оновлення) соціального простору їх життєдіяльності та зведенням всієї анімаційної діяльності здебільшого до організації дозвілля;

– достатньо широким законодавчим забезпеченням питань участі осіб з інвалідністю в соціальній і культурній сферах життя суспільства, однак використанням соціально-інтеграційних ресурсів культури, творчості, мистецтва переважно на рівні аматорства, без належного наукового й методичного обґрунтування;

– тривалим впровадженням окремих засобів соціокультурної анімації в різні сфери практичної діяльності (дозвілля, туризм тощо) та відсутністю чіткого обґрунтування понятійно-категоріального апарату анімаційної діяльності щодо роботи з проблемами інвалідності.

Загалом на даний час в Україні питання використання соціально-інтеграційних ресурсів культури й мистецтва в руслі анімаційного підходу та з урахуванням фізичних та психосоціальних особливостей молодих людей з інвалідністю не знайшло комплексного та системного вирішення.

Отже, актуальність проблеми, її соціальна та практична значущість, недостатня теоретична розробленість, а також необхідність розв'язання суперечностей зумовили вибір теми дисертаційної роботи: *«Теорія і практика соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації»*.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано в межах наукової теми Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Реалізація принципу людиноцентризму в сучасній національній освіті» (державна реєстрація № 0113U002224), відповідно до плану наукових досліджень кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Соціальна взаємодія та соціальне партнерство в системі інститутів соціальної сфери» (державна реєстрація № 0119U000672), «Соціальна інтеграція молоді з інвалідністю» (державна реєстрація № 0119U001798). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 12 від 25.06.2015 р.).

Об'єкт дослідження – соціальна інтеграція молоді з інвалідністю.

Предмет дослідження – соціальна інтеграція молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні сутності соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації, розробці, експериментальній перевірці структурно-змістового та процесуального забезпечення застосовування засобів соціокультурної анімації у цьому процесі.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

1. Проаналізувати сучасні теоретико-методологічні підходи до соціальної підтримки молоді з інвалідністю.

2. Визначити складові, чинники та умови соціальної інтеграції молоді з інвалідністю.

3. Обґрунтувати сутність та інтеграційний потенціал соціокультурної анімації як інноваційного суспільного підходу та практичної діяльності у роботі з молоддю з інвалідністю.

4. З'ясувати сучасний стан та проблеми соціальної інтеграції молоді з інвалідністю в Україні засобами соціокультурної анімації

5. Окреслити концептуальні засади системи соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації та розкрити структурно-змістове наповнення.

6. Розробити та виявити дієвість процесуального забезпечення основних напрямів застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю.

Відповідно до поставлених завдань застосовано комплекс **методів дослідження**: – *теоретичні*: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, класифікація, узагальнення соціально-педагогічної, психологічної, соціологічної літератури для з'ясування змісту базових понять дослідження, обґрунтування сутності, складових, чинників та умов соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, виявлення етапів та соціально-інтеграційних ресурсів соціокультурної анімації; контент-аналіз для виявлення стану законодавчого та наукового забезпечення використання соціокультурних засобів у роботі з молоддю з інвалідністю; моделювання для побудови теоретичної моделі досліджуваного процесу; – *емпіричні*: діагностичні (тестування, опитування, експертна оцінка), обсерваційні (включене й опосередковане спостереження) з метою виявлення рівнів соціальної інтегрованості молоді з інвалідністю та найбільш актуальних для них обмежень (персональних, функціональних, зовнішніх); формувальний педагогічний експеримент для розробки та перевірки ефективності структурно-змістового та процесуального застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю; – *математичної обробки даних* для кількісного опрацювання отриманих у ході експерименту результатів.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у тому, що:

– *уперше*: науково обґрунтовано сутність соціальної інтеграції осіб з інвалідністю як явища та як діяльності, виокремлено її складові (сутнісна, суб'єктна, цільова, предметно-змістова, методологічна (принципи), операційна (засоби інтеграції), результативна); здійснено побудову теоретичної моделі процесу соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації, обґрунтовано структурно-змістове забезпечення застосовування засобів

соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю; *визначено* сутність та роль умов (психофізіологічних, соціальних, соціально-психологічних) і чинників соціальної інтеграції молоді з інвалідністю; *окреслено* критерії (адекватність внутрішньої картини хвороби, характер самоставлення, ціннісні орієнтації та вмотивованість до змін, прояв соціальної активності та суб'єктності, ефективність мережі соціальної підтримки) соціальної інтегрованості молоді з інвалідністю та обґрунтовано відповідні їм показники; *розкрито* сутність анімації у широкому (концептуальному) та у вузькому (прикладному) розумінні та анімаційної діяльності (як спеціально організованого процесу, як сукупності соціально значущих дій самої молодої людини з інвалідністю, як системи соціальних відносин) у роботі з молоддю з інвалідністю; *виокремлено* провідні групи засобів соціокультурної анімації в роботі з молоддю з інвалідністю, а також *розкрито* соціально-інтегративні ресурси кожної з груп; *доведено* необхідність поетапності залучення молодих людей з інвалідністю до використання засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції;

– *уточнено*: понятійно-категорійний апарат (анімація, соціокультурна анімація, анімаційна діяльність, інтеграція, соціальна інтеграція, соціальна інтегрованість молодої людини з інвалідністю) і методологічні засади впровадження засобів соціокультурної анімації в процес соціально-інтеграційної роботи з молодими людьми з інвалідністю; значущі характеристики молоді з інвалідністю як соціально-демографічної групи та об'єкта і суб'єкта соціальної роботи; підходи до чинників соціальної інтеграції молоді з інвалідністю (традиційний, суб'єктний та об'єктно-орієнтований); типологію видів анімаційної діяльності з урахуванням особливостей молоді з інвалідністю;

– *набули подальшого розвитку*: питання законодавчого та наукового забезпечення використання соціокультурних засобів у роботі з молоддю з інвалідністю; розробка напрямів, шляхів і методів реалізації базових методологічних засад соціокультурної анімації в процес роботи з молоддю з інвалідністю.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що: розроблено процесуальне забезпечення основних напрямів (освітнього, соціального та культурного) застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю як комплекс традиційних (інформаційна кампанія, просвітницька акція, соціально-просвітницький та інформаційно-просвітницький проекти, інтерактивна вітальня, ігротека, тренінгова програма) та інноваційних (соціально-мистецький марафон, Лабораторія соціальної інтеграції та анімації, анімаційний клуб) форм анімаційної діяльності; виявлено рівні соціальної інтегрованості молоді з інвалідністю з урахуванням їх віку, сфери зайнятості, ступеня обмеження їх життєдіяльності та характеру порушення функцій, що стало емпіричним підґрунтям для визначення основних акцентів, напрямів і шляхів процесуального забезпечення експериментальної роботи.

Наукові положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані спеціалістами різних профілів (корекційними педагогами, психологами, соціальними педагогами, дефектологами, вчителями, викладачами та ін.) в освітньому процесі закладів освіти, а також навчально-реабілітаційних центрів;

застосовані у практичній діяльності фахівців, які здійснюють супровід соціальної інтеграції молоді з інвалідністю.

Матеріали дослідження можуть використовуватися в освітньому процесі закладів вищої освіти при викладанні навчальних курсів з корекційної педагогіки, соціальної педагогіки, соціальної роботи, основ реабілітаційного менеджменту, у системі методичної роботи в навчально-реабілітаційних центрах, у подальших наукових дослідженнях, присвячених вивченню проблем соціалізації молоді з інвалідністю.

Теоретичні положення і практичні результати дослідження застосовані при розробці навчально-методичного забезпечення дисциплін: «Соціальна інклюзія», «Методичне забезпечення інклюзивної освіти», «Професійна адаптація спеціального педагога», «Соціальна політика та соціальна робота в Україні», які викладаються для студентів спеціальностей «Спеціальна освіта» та «Соціальна робота».

Отриманий емпіричний матеріал може служити підґрунтям для подальших процесів реформування системи державної соціальної політики в Україні, у процесі формування суспільної думки щодо інтеграції у суспільство молоді з інвалідністю.

Упровадження результатів дослідження здійснено: в практику підготовки педагогічних працівників у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (довідка № 03/28/01/1788 від 28.05.2021 р.), у Комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж Волинської обласної ради (довідка № 275 від 29.04.2021 р.), Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (довідка № 7/2021 від 20.05.2021 р.), Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (довідка № 49/21 від 28.05.2021); Луцького центру професійно-технічної освіти (довідка № 01/211 від 11.09.2018 р.), у роботу Департаменту сім'ї, молоді та спорту Луцької міської ради (довідка № 114 від 05.05.2021р.), Комунального закладу «Інклюзивно-ресурсний центр» Луцької міської ради (довідка № 1-23/45 від 28.04.2021 р.), Державної реабілітаційної установи «Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Пролісок»» (м. Луцьк) (довідка № 350 від 30.04.2021 р.).

Особистий внесок здобувача в працях, опублікованих у співавторстві, полягає в авторському окресленні характеристик молоді з інвалідністю як об'єкту соціальної роботи [8]; розгляді особистісних конструктів у процесі соціальної інтеграції неповнолітніх [7]; у вивченні питання готовності української молоді до освітньої інтеграції загалом та їх однолітків зокрема [9; 10]; аналізі наукового забезпечення використання соціокультурних засобів у роботі з молоддю з інвалідністю [16]; в обґрунтуванні загальних засад соціалізації людей з інвалідністю [18]; у теоретичному описі питання стимулювання пізнавальної діяльності дітей із порушеннями мовлення, а також зборі й аналізі емпіричного матеріалу щодо соціальної інтеграції молоді з інвалідністю в сучасній Україні засобами соціокультурної анімації [20; 21]; окресленні етапів проведення дослідження та його теоретичному представленні [31]; у аналізі сучасних соціокультурних умов, що безпосередньо впливають на процеси інтеграції та ресоціалізації неповнолітніх [36]; у визначенні сутності та змісту основних етапів ресоціалізації, окресленні значення інтеграції у процесі соціальної адаптації неповнолітніх [35].

Апробацію матеріалів дисертації здійснено під час роботи науково-практичних конференцій різного рівня. Серед них:

міжнародні: «Здоров'я, освіта, наука та самореалізації молоді» (Луцьк, 2013); «Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne» (Chełm, 2013); «Modernizacja procesu edukacji na Ukrainie zgodnie standardami edukacji Europejskiej» (Łódź, 2013); «Сучасний світ і незрячі: доступність та інклюзія - нова якість життя» (Луцьк, 2013); «Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne Praca człowieka jako kategoria edukacyjna» (Chełm, 2015); «Проблеми соціалізації та ресоціалізації особистості» (Луцьк, 2015); «Актуальні питання реформування правової системи України» (Луцьк, 2015); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський національний вимір» (Луцьк, 2016); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2017); «Pedagogika w zmieniającej się w przestrzeni społeczno-kulturowej» (Zamość, 2017); «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (Київ, 2017); «Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції» (Луцьк-Світязь, 2018); «Сучасний світ і незрячі: інклюзивна освіта, інтелектуалізація праці, активізація дозвілля - запорука соціальної інтеграції осіб з інвалідністю» (Луцьк, 2018); «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації конвенції про права осіб з інвалідністю» (Київ, 2018); «Edukacja – Technika – Informatyka» (Rzeszów, 2019); «Сучасний світ і незрячі: освіта, професійне становлення і соціальна взаємодія» (Луцьк, 2019); «Сучасний світ і незрячі: освіта, професійне становлення і соціальна взаємодія» (Луцьк, 2019); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2020); «Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір» (Луцьк, 2021);

всеукраїнські: «Четверті Сіверянські соціально-психологічні читання (Чернігів, 2013); «Шості Сіверянські соціально-психологічні читання (Чернігів, 2015); «Інклюзивна освіта України» (Луцьк, 2016); «Сьомі Сіверянські соціально-психологічні читання (Чернігів, 2016); «Восьмі Сіверянські соціально-психологічні читання (Чернігів, 2017); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір» (Луцьк, 2018); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір» (Луцьк, 2019); «Непомічені підлітки (Київ, 2019); «Безпечне середовище: як навчити дитину захищатися» (Київ, 2019);

семінари, круглі столи: Всеукраїнський (національний) круглий стіл «Право на освіту дітей з вадами: національний та міжнародний досвід» (Луцьк, 2015); «Завдання ПМПК та роль ГОІ в оптимізації спеціальної освіти та впровадженні інклюзивного навчання в умовах сучасного громадянського суспільства» (Луцьк, 2015); «Сучасні тенденції креативної педагогіки» (Кременець, 2017); «Підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери: зв'язок освіти та ринку праці» (Луцьк, 2019); «Сучасні стратегії та інноваційні моделі надання соціальних послуг» (Луцьк, 2020).

на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки (2015-2020).

Кандидатська дисертація на тему «Соціально-педагогічна профілактика вживання психоактивних речовин підлітками» захищена у 2011 році. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської не використовувались.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 36 наукових і науково-методичних працях, з-поміж яких: 1 монографія; 1 навчально-методичний посібник; 1 методичні рекомендації; 21 стаття в наукових фахових виданнях України та зарубіжних періодичних наукових виданнях (8 у співавторстві, 1 з них опублікована в журналі, що індексується в міжнародних базах Web of Science); 7 – тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій і 5 працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (656 найменувань, із них 152 – іноземними мовами). Робота містить 36 таблиць та 7 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 546 сторінок, з них – 445 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, окреслено об'єкт, предмет, мету, завдання, концепцію дослідження; схарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, подано відомості про їх апробацію, особистий внесок здобувача.

У першому розділі – **«Теоретичні засади соціальної інтеграції молоді з інвалідністю»** – розкрито питання молоді з інвалідністю як об'єкта та суб'єкта соціальної інтеграції, його суть, значущі загальні та специфічні характеристики; обґрунтовано сутність соціальної інтеграції осіб з інвалідністю та її складові; з'ясовано та проаналізовано чинники та умови соціальної інтеграції молоді з інвалідністю.

Проблема соціалізації молоді з інвалідністю не нова в науці і набуває особливої актуальності, зважаючи на реалії сьогодення. Упродовж багатьох років вченими ведуться дискусії щодо правомірності та коректності вживання того чи іншого терміну для позначення цієї групи населення: мова йде про дітей (молодь) з особливими потребами (Г.І. Слезанська, Т. Г. Соловійова, М.Є. Чайковський), людей з розширеними потребами (Ю. В. Селиванова), осіб (дітей) з порушеннями розвитку та дітей з особливостями психофізичного розвитку (Г.О. Першко.), загалом осіб (людей, дітей) з обмеженими можливостями (В.Й. Бочелюк, А.В. Турубарова, М.Н. Гуслова, А.А. Колупасєва, Ю.М. Полулященко, а також із обмеженими можливостями життєдіяльності (В.А. Петросян, І.А. Солодовникова та обмеженими фізичними можливостями (Л.М. Бармашина, Н.В. Грабовенко, К.В. Польшун, О.С.Хорошайло), з функціональними обмеженнями (О. П. Глоба., Н.О.Мирошніченко, Ю.В. Никоненко, Л.В. Тищенко, В. С. Церклевич) та з функціональними обмеженнями здоров'я (Г.В. Бурова, О.М. Дікова-Фаворська) тощо.

У роботі уточнено підхід М.Ф. Басова та М.Є. Чайковського, розглянуто *молодь з інвалідністю* як соціальну групу осіб віком від 14 до 35 років, що має специфічні риси, наявність яких визначається як віковими та соціально-психологічними особливостями становлення і формування духовного світу, специфічним соціально-економічним і суспільно-політичним становищем, так і обмеженнями життєдіяльності, що зумовлені вродженими чи набутими порушеннями розвитку та/або здоров'я, захворюваннями чи наслідками травм.

Проблема соціалізації осіб з інвалідністю багато років поспіль привертає увагу вчених різних наукових галузей і вивчається у таких аспектах: психологічні особливості осіб з інвалідністю (В.С. Бакулін, І.Б. Грецька, В.В. Петрова, В.Й. Бочелюк, Н.А. Соловійова, А.В. Турубарова, Д.Р. Фальво і Б.Е. Холлан, В.М.Синьов, М. К. Шеремет, Д. М. Супрун та ін.), життєві стратегії (Г.В. Бузова та ін.), компетентності (В.І. Ляшенко та ін.), перспективи (О.Є. Клименко, Л.В. Тищенко та ін.), стійкість (Л.В. Тарасов та ін.), якість життя (А.Г. Кириченко та ін.), гендерні характеристики дітей та молоді з інвалідністю (Н.Б. Бячкова, С. Ведель, А.І. Войтовська, К. Томас, Дж. Морріс та ін.).

Низка досліджень, у тому числі дисертаційних, присвячені проблемам соціальної адаптації та інтеграції з урахуванням конкретних порушень та обмежень особи – загалом функціональних (В.В. Засенко, Н.О. Мирошніченко, Ю.В. Никоненко, В.С. Церклевич та ін.), сенсорних (О.В. Боряк, С.В. Федоренко, І.П. Волкова, Т.В. Клімова, Є.А. Клопота та ін.), фізичних (В.Г. Бондаренко, С.А. Бондаренко та ін., Ю.І. Волчелюк, О.П. Глоба, Ю.О. Долинний, Г.В. Дремова, І.В. Липко та Т.Г. Пулінець, О.В. Романенко, А.В. Турубарова та ін.), ментальних (В.І. Бондар, А.Ю. Воробець, А.М. Висоцька, І.В. Гладченко, М.О. Супрун, І.В. Татяничикова, В.М. Синьов, М.К. Шеремет, Л. М. Руденко, Д.І. Шульженко).

Наголошено, що під час роботи з молоддю з інвалідністю необхідно враховувати як її загальні соціально-демографічні характеристики, так і специфічні. Згідно зі стратифікаційним підходом молодь з інвалідністю володіє такими *значущими характеристиками молоді: вік* (це особи 14 до 35 років згідно із Законом України «Про основні засади молодіжної політики»); *статус у суспільстві* (за М.Ф. Головатим та О.І. Шиян: молодіжна підгрупа – 14-18 років, середня підгрупа – 18-24 років, старша підгрупа – 24-35 років; *специфіка соціально-психологічного становлення*. До специфічних характеристик молоді, зумовлених інвалідністю, віднесено: міра втрати здоров'я, обмеження життєдіяльності, потреба у соціальній допомозі, підтримці та захисті.

Наразі саме *біопсихосоціальний підхід* дозволяє комплексно підійти до розв'язання поставленої проблеми, уникнути незбалансованості, що виникає за надання переваги медичній чи соціальній моделі інвалідності, та забезпечити потребу молодих людей з інвалідністю в соціальній допомозі, підтримці та захисті у процесі взаємодії із середовищем.

Різні аспекти підтримки людей з інвалідністю у напрямі їх інтеграції знайшли своє висвітлення у дисертаційних дослідженнях українських та зарубіжних учених у галузі соціології (Н.В. Агеєва, Л.В. Василенко, Н.М. Гордієнко, Д.В. Зайцев та ін.), психології (І.П. Волкова, Т.В. Клімова, М.М. Соловійов, Г.А. Яковлева та ін.), педагогіки (Т.П. Аргунова, О.П. Глоба, Н.О. Мирошніченко, Ю.С. Моздокова, Г.О. Першко, Ю.М. Полулященко, І.О. Солодовнікова, В.В. Тесленко, Л.Д. Хода та ін.), соціальної роботи (А.В. Батова та ін.), а також фізичного виховання (С.П. Демчук та ін.).

Низка аспектів соціальної інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство також висвітлюється у навчально-методичних виданнях корекційної педагогіки (Т.В. Єгорова, Д.В. Зайцев та ін.), а також у рамках соціально-реабілітаційної роботи (Л.І. Акатов, Е.М. Дьоміна, О.Й. Карякіна та Т.М. Карякіна, О.М. Кауліна,

Є.І. Холостова, Е.К. Наберушкіна та О.Р. Ярська-Смірнова та ін.). Останнім часом це питання доволі широко розглядається в ракурсі інклюзивної освіти (Г.В. Давиденко, О.О. Денісова, Ю.О. Долинний, І.О. Калініченко, А.А. Колупаєва, Я.С. Мудрий, С.О. Омельченко, О.І. Рассказова, Г.І. Слозанська, Н.В. Султанова, М.Є. Чайковський, А.Г. Шевцов та ін.).

Інтеграцію визначено як включення індивіда в той чи інший вид діяльності чи соціальну спільноту (суспільний рівень), усвідомлення себе їх частиною (особистісний рівень), що відбувається на фоні та через призму соціокультурної системи, зокрема чинних норм, цінностей, нормативних стандартів культури тощо (соціокультурний рівень).

В широкому розумінні термін «*соціальна інтеграція осіб з інвалідністю*» (за Т.В. Єгоровою, Д.В. Зайцевим) визначено як процес і результат надання їм прав і реальних можливостей брати участь у всіх формах і сферах суспільного життя (освітній, дозвіллевій, трудовій, суспільно-політичній та ін.) разом і нарівні з іншими членами суспільства в умовах, що компенсують відхилення в розвитку і обмеження можливостей.

Проаналізовано зв'язок соціальної інтеграції молоді з інвалідністю з феноменами, близькими до неї за змістом, зокрема соціальною інклюзією та реабілітацією осіб з інвалідністю (на основі праць І.О. Калініченко, О.А. Клопоти, О.В. Колишкіна, І.Б. Кузави, Н.Г. Пахомової, Л.М. Руденко, О.О. Степанова, Г.І.Слозанської, В. М. Синьова, М.К. Шеремет, Д. І. Шульженко).

Виокремлено *складові соціальної інтеграції осіб з інвалідністю* (на основі праць О.П. Хохліної, В.В. Тесленка, М.П. Лукашквич, Т.В. Семігіної, Т.В. Єгорової, І.П. Волкової, В.С. Церклевича): сутнісна, суб'єктна, цільова, предметно-змістова, методологічна, операційна, результативна.

Серед низки *підходів до чинників соціальної інтеграції молоді з інвалідністю* виокремлено три домінуючих: традиційний (О.В. Колишкін, А.Г. Шевцов), суб'єктний (С.Б. Кузікова, Г.А. Яковлева) та об'єктно-орієнтований підходи (Е.Е.Річан, А.Гаребагі). У представленому дослідженні дотримано суб'єктного підходу (молода людина з інвалідністю як індивід та особистість є ключовим чинником її соціальної інтеграції), а також зроблено акцент на положення, згідно з яким суб'єктна активність індивіда є головною детермінантою саморозвитку внутрішнього світу, а впливи середовища, біологічні характеристики тощо належать до умов розвитку, але не його детермінант (за С.Б. Кузіковою).

До *чинників (рушійних сил) соціальної інтеграції молоді з інвалідністю* віднесено *соціальну активність особистості*, яку вважаємо основою участі в соціальному житті. З допомогою активності людина пристосовується до навколишнього середовища, змінює його, засвоює соціальний досвід, розширює зв'язки з навколишнім світом; завдяки активності здобуваються власні психічні та особистісні якості. Підкреслено, що молоді люди з інвалідністю мають бути максимально повно включені в активне життя суспільства, а в центрі уваги повинні бути їхні здатності, а не обмеження. Серед умов соціальної інтеграції, за яких проходить процес інтеграції молодої людини з інвалідністю, визначаємо психофізіологічні – вплив інвалідності, соціально-психологічні – ставлення оточуючих та соціальні – характеристики соціального середовища.

Отже організація соціальної інтеграції молодих людей з інвалідністю є складним і багатоаспектним процесом. Це визначається, по-перше, специфікою самих суб'єктів соціальної інтеграції – молоді з інвалідністю – їхнім віком, соціальним статусом, а також обмеженнями життєдіяльності, які накладає стан інвалідності. По-друге, це зумовлено впливом широкого комплексу чинників, обставин, умов, кожна з яких може мати різне значення та значущість залежно від цілої низки характеристик. Однак, працюючи саме з молоддю з інвалідністю, вважаємо за доцільне враховувати психофізіологічні, соціальні та соціально-психологічні умови, в яких відбувається життєдіяльність таких людей, та спиратися на їх соціальну активність.

У другому розділі – **«Соціокультурна анімація у теорії та практиці соціальної роботи з молоддю з інвалідністю»** – проаналізовано сучасний стан законодавчого та наукового забезпечення використання соціокультурних засобів у роботі з молоддю з інвалідністю; розкрито сутність соціокультурної анімації як суспільного підходу та практичної діяльності в соціальній інтеграції молоді з інвалідністю, описано її рівні, види; висвітлено поняття засобів соціокультурної анімації та їх соціально-інтеграційні ресурси; окреслено етапи залучення молодих людей з інвалідністю до використання засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції.

В Україні за останні десять років склалося достатнє *законодавче забезпечення* для використання соціокультурних засобів (освіти, культури, мистецтва) у процесі адаптації та інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, їх участі у соціальній і культурній сферах життя. Водночас викладені норми часто мають декларативний характер, низка нормативних положень суперечливі, в них недостатньо чітко прописані питання, що стосуються саме культурно-дозвілєвої та культуро-творчої діяльності молоді з інвалідністю.

Констатовано, що вчені оперують низкою понять – анімаційна терапія, дозвілєва та творча реабілітація – провідними засобами яких є художня творчість, дозвілля та творча самореалізація. В українському науковому контексті названі вище засоби не стали предметом самостійного дослідження. Вони активно впроваджуються у практику роботи реабілітаційних центрів для осіб з інвалідністю, однак при цьому молода людина з інвалідністю є швидше споживачем послуг, а не їх учасником чи й ініціатор змін (особистісних, суспільних), тобто акцент на розвитку суб'єктності молодої людини, її соціальної активності досить слабкий. Зроблено припущення, що значущою методологічною основою принципових змін у роботі із соціально-незахищеними категоріями клієнтів може стати саме соціокультурна анімація як суспільний підхід та засіб практичної соціальної роботи. Вона не лише створить можливості для творчої самореалізації, а допоможе подоланню особистісних тенденцій до соціального відчуження, споживацтва, залежності, сприяючи активній та свідомій соціальній інтеграції молодих людей з інвалідністю в соціокультурне середовище.

У сучасних зарубіжних дослідженнях у *широкому (концептуальному) розумінні анімація молоді з інвалідністю* тотожна до соціокультурної анімації та є *своєрідним суспільним підходом*, який визнає соціальну активність (самодіяльно-творчу, комунікативну, соціально-культурну тощо) молодих людей домінуючою та визначальною: 1) у зміні їхнього життя, наданні йому сенсу, мети, змістового

наповнення (анімація як «оживлення» установок, інтересів, бажань молоді з інвалідністю; розкриття позитивних якостей молодої людини, її багатства і внутрішнього потенціалу); 2) в оптимізації соціокультурного середовища як у напрямі його доступності (анімація як ініціація змін у середовищі, як його перетворення, реконструювання), так і в напрямі посилення соціалізуючого, розвивального та підтримуючого впливу на молодь з інвалідністю, формуванні толерантного ставлення, прийняття їхніх рівних прав з урахуванням індивідуальних можливостей та міри втрати здоров'я; 3) в оптимізації взаємодії з оточуючими – рідними, близькими, однолітками, у тому числі й здоровими (анімація як пожвавлення, полегшення та оздоровлення міжособистісних та міжгрупових відносин; анімація як оновлення соціальних уявлень оточуючих про інвалідність, надання їм нового змісту); 4) у вільному творчому самовиявленні, самовираженні та самоствердженні (анімація життя як зміна соціального статусу молодих людей з інвалідністю, пошук ними нових шляхів самореалізації, вивільнення здібностей тощо). У визначеному контексті змістове наповнення анімації стосується особистісних та суспільних змін, спрямування та підтримки молоді з інвалідністю у її взаємодії, співпраці, громадській активності з іншими соціальними групами, підсилює акценти з погляду мобілізації внутрішніх сил молодих людей задля їх творчого й культурного самовираження, сприяє їх усвідомленню себе як члена суспільства.

У вітчизняних дослідженнях та працях учених пострадянського простору феномен *анімації* розглядається здебільшого у вузькому розумінні, як: 1) організація дозвілля, в тому числі й з метою подолання соціального та культурного відчуження (Л.В. Курило, І.В. Петрова, М.С. Петрова, Т.В. Скорик, Т.Н. Третьякова та ін.); 2) технологія особистісного та соціального розвитку (М.М. Галкін, Л.А. Гасан-заде, В.В. Любота, Л.В. Тарасов та ін.); 3) напрям соціально-педагогічної діяльності спеціаліста, спрямованої на реалізацію фахово обґрунтованих дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища (З.Б. Багатова, Л.Д. Бегас, Л.В. Волик, Н.В. Кочубей, Т.М. Лесіна, Н.О. Максимовська, В.О. Олійник, А.О. Полянничко, Л.В. Сайкіна, А.В. Сидорук, І.І. Шульга); 4) особливий вид соціально-культурної діяльності, пов'язаний із попередженням дезінтеграції соціально незахищених верств населення (Г.В. Ганьшина, Т.В. Дедуріна, Т.Г. Кісельова, М.Г. Моїсєєва, М.М. Ярошенко та ін.).

Констатовано, що у *вузькому (прикладному) розумінні анімацію щодо роботи з молоддю з інвалідністю* можна розглядати як *практичний напрям*, вид, технологію діяльності різних інституцій та фахівців у сфері освіти, соціальної роботи, культури, мистецтва, дозвілля, туризму з метою відновлення психоемоційних сил молодих людей з інвалідністю, їх особистісного розвитку та самовираження, сприяння прояву ними соціальної, творчої, рекреаційної активності, подолання негативних тенденцій у житті та успішній соціальній інтеграції. При цьому сутність *анімаційної діяльності* визначено на *трьох рівнях*: як *спеціально організований процес* (політичний, економічний, соціальний, культурний, освітній) включення молодої людини з інвалідністю в добровільну суспільно корисну діяльність, процес її мотивації та активізації участі з урахуванням індивідуальних можливостей; як *сукупність соціально значущих дій самої молодої людини з інвалідністю* (мистецьких,

пізнавальних, соціальних, фізичних тощо), спрямованих на розкриття й актуалізацію своїх внутрішніх ресурсів, духовно-творчого потенціалу, здатності до саморозвитку й самовдосконалення; як *систему соціальних відносин*, які виникають у процесі культурно-мистецької діяльності та сприяють повноцінній релаксації, рекреації, розвитку, адаптації молодого людини з інвалідністю.

Запропоновано здійснювати диференціацію *видів анімаційної діяльності молоді з інвалідністю* за такими ознаками: 1) соціально-демографічний статус суб'єкта соціальної інтеграції; 2) соціальний статус суб'єкта соціальної інтеграції; 3) міра втрати здоров'я суб'єкта соціальної інтеграції; 4) характер обмеження життєдіяльності суб'єкта соціальної інтеграції; 5) спрямованість змісту соціальної інтеграції молодих людей з інвалідністю; 6) форма інституціалізації.

Поняття «*засоби соціокультурної анімації*» нами розглянуто як систему «інструментів» (технологій, форм, методів, способів впливу, видів діяльності, заходів і закладів), з допомогою яких можна посприяти молодим людям з інвалідністю розкрити потенційні можливості, актуалізувати ресурси, проявити цілеспрямовану свідому активність та участь у процесі власного розвитку (соціального, освітнього, культурного), трансформації, поліпшення або подолання соціальних умов задля успішної соціальної інтеграції.

Визначено такі *групи засобів соціокультурної анімації*: 1) *основні засоби*: а) *мовні засоби* (усні – «живе» слово, сценічна мова, звукозапис; та писемні (друковані); б) *засоби мистецтва* (образотворче мистецтво, музика, театр, декоративно-прикладне мистецтво, кіно, арттерапія); в) *інтерактивні засоби* (взаємодія, командна робота, співробітництво, співтворчість); г) *спортивно-оздоровчі засоби* (лише ті, що стосуються краси тіла, як от, аеробіка тощо, можливості побачити культурні об'єкти (походи) тощо); д) *інституційні засоби* (культурні центри, мистецько-терапевтичні та реабілітаційні центри); 2) *допоміжні засоби*: а) *наочні засоби* (дизайн приміщення, оформлення простору; декорації, костюми); б) *технічні засоби* (світлова, аудіо та відеоапаратура); в) *матеріальні засоби* (обладнання, спортивний чи туристичний інвентар, музичні інструменти, канцелярське приладдя, виробничі матеріали - тканина, папір тощо).

Соціально-інтеграційні ресурси різних засобів соціокультурної анімації (за Д.В. Шамсутдіною) розглянуто як потенційні можливості, що за певних умов стають реальністю, засобом якісної зміни процесу або явища. Визначено такі *групи соціально-інтеграційних ресурсів*, якими потенційно володіють засоби соціокультурної анімації в роботі з молоддю з інвалідністю: інтеграційно-рекреативні, інтеграційно-релаксаційні, інтеграційно-комунікативні, інтеграційно-адаптивні, інтеграційно-захисні, інтеграційно-реабілітаційні, інтеграційно-розвиваючі, інтеграційно-реконструктивні, духовно-культурні, інтеграційно-творчі, інтеграційно-освітні, інтеграційно-виховні. Кожна група засобів соціокультурної анімації має комплекс таких ресурсів, однак одні з них є більш дієвими, значущими в конкретних умовах, а також під час роботи з певною категорією клієнтів. Тому розуміння сутності кожної з груп ресурсів (основний їх потенціал) потрібен для того, щоби фахівець міг краще зорієнтуватися у їх виборі.

Розкриття внутрішніх можливостей молодих людей з інвалідністю з допомогою засобів соціокультурної анімації можливе за умови чіткої поетапності їх застосування

у процесі соціальної інтеграції, а також з огляду на готовність самих молодих людей до змін, до активної участі в життєдіяльності. З огляду на це було окреслено такі *етапи залучення молодих людей з інвалідністю до використання засобів соціокультурної анімації (СКА) у процесі соціальної інтеграції*: 1) *заперечувальний етап* (очікуваний результат впровадження засобів СКА – рефлексія молоддю з інвалідністю своїх духовних потреб; формування позитивного ставлення до засобів СКА; первинна орієнтація та виявлення тих форм чи видів СКА, які можуть зацікавити в принципі); 2) *пасивно-споживацький етап* (очікуваний результат – адаптація молодої людини, яка вперше прилучилася до світу мистецтва, до змісту, середовища організації та самих учасників СКА; більш глибоке усвідомлення власних духовних та соціальних потреб; розвиток ціннісного ставлення до СКА та виявлення її місця як у своєму житті загалом, так і у системі вільного часу); 3) *репродуктивно-реконструктивний етап* (очікуваний результат – усвідомлення молоддю з інвалідністю сутності та значущості СКА як практичної діяльності, її відмінності від звичайного дозвілля; прийняття остаточного рішення про доцільність втілення своєї соціальної активності через конкретні засоби СКА; прагнення удосконалюватися в руслі певних засобів СКА та використовувати набуті знання, вміння, досвід у власній життєдіяльності, в тому числі й професійній); 4) *активно-перетворювальний етап* (очікуваний результат – усвідомлення сутності СКА як суспільного підходу; переосмислення позитивного життєвого досвіду, здобутого через різні засоби СКА; регулювання соціально-інтеграційних відносин зі суспільством і соціокультурним середовищем на основі особистісної активності; формування активної життєвої громадянської позиції, позитивного ставлення до життя).

У третьому розділі – «Дослідження стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації» – обґрунтовано методологію і методику дослідження стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації; окреслено суть поняття «соціальна інтегрованість» та її критерії; проаналізовано результати дослідження стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю в сучасній Україні.

Соціальну інтегрованість молодої людини з інвалідністю розглянуто як результат оволодіння нею комплексом соціально значущих знань, умінь і навичок, що визначають міру її включеності в ті чи інші громадські структури (в професійну, політичну, сімейну та т. д.) та види діяльності (навчальну, трудову, соціокультурну тощо), забезпечують їй активне входження в соціум і повноправне позиціонування в ньому з урахуванням функціональних обмежень.

Спираючись на біопсихосоціальний підхід визначено такі *критерії*: 1) *характер самоставлення та самосприйняття* молодої людини з інвалідністю (показники: ставлення до себе як до хворої людини; емоційна стійкість особистості; здатність позитивного сприйняття себе як члена соціальної спільноти; віктимність); 2) *ефективність мережі соціальної підтримки* молодої людини з інвалідністю (показники: наявність стійких міжособистісних відносин; широта мережі соціальної підтримки; характер соціальної підтримки). Дотримуючись *суб'єктного підходу* окреслено ще два значущих *критерії*: 3) *ціннісні орієнтації та вмотивованість до змін* молодої людини з інвалідністю (показники: місце соціальної активності в ціннісній ієрархії молодої людини; міра прагнення до соціальної інтеграції;

вмотивованість до участі в соціально-значущій діяльності); 4) *суб'єктність молодшої людини з інвалідністю* (показники: здатність функціонувати як активна суспільна істота, що змінює себе і світ; самостійність у ситуаціях вибору; уміння швидко орієнтуватися в нових соціальних умовах; *широта спектру соціальних дій молодшої людини з інвалідністю*). Враховуючи анімаційний підхід виокремлено такий критерій: 5) *прояв соціальної активності в анімаційній діяльності молодшої людини з інвалідністю (соціальна участь)* (показники: вмотивованість до соціокультурної анімації; оптимізація соціальної взаємодії та соціальної участі через соціокультурну анімацію, особистісний ріст через соціокультурну анімацію).

При оцінюванні кожного з показників ми говорили про *оптимальний* (максимальний прояв якості, характеристики, показника, що забезпечує активну та цілеспрямовану соціальну інтеграцію), *допустимий* (прояв якості, характеристики, показника, які забезпечують певний поступ у процесі соціальної інтеграції, однак вибір загалом пасивний, інертний, не завжди усвідомлений, часто зумовлений іншими людьми чи обставинами) *та недостатній* (досліджувані якості, характеристики, показники не сформовані, не проявляються належним чином або ж мають негативний характер, як от, висока віктимність чи залежність від оточуючих тощо) *рівень* їх прояву з урахуванням віку, форми інвалідності чи інших характеристик молодих людей.

Визначені показники були опредмечені через *комплекс діагностичних методик* (здебільшого багатофакторних), які дозволили вивчити показники за різними критеріями: «Опитувальник вивчення структури суб'єктності» О.М. Волкової, І.А. Сєрьогіної (в модифікації А.О.Кальонова), опитувальник «Мотивація до участі в соціально-значущій діяльності» (в адаптації дисертанта), Методика «Діагностика мотиваційної структури особистості» (В.Е. Мільман), «Методика визначення особистісної адаптованості» А.В. Фурмана (в адаптації дисертанта), «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса і Р.Даймонд в адаптації А.К. Осніцького, Скринінгова версія «Тесту життєстійкості» С. Мадді, коротка версія Є.Осіна, «Шкала психологічного благополуччя» К.Ріфф, тест «Індекс життєвої задоволеності» Б. Ньюгартена, адаптація Н.В. Паніної, Методика «Колесо життя», Методика дослідження схильності до віктимної поведінки «Self-injury» О.О.Андронникової, Методика «Шкала соціальної підтримки дітей і підлітків» К. Малецькі, М.Демарай, в адаптації А.О. Ліциферової та авторський опитувальник «Соціальна активність та соціокультурна анімація».

До експериментальної роботи на констатувальному етапі були залучені молоді люди з інвалідністю на добровільній основі, хоча й не всі достатньо вмотивовані (над цим ми працювати під час формувального експерименту). Опитування проводилося індивідуально або ж невеликими підгрупами до 5-7 осіб на базі навчальних закладів та соціальних служб, в окремих випадках – вдома, особливо під час роботи з групою молодих людей зі значним ступенем обмеження життєдіяльності (ОЖ). Діагностика охопила передусім саму молодь, а також їх батьків/опікунів, вихователів, вчителів, працівників служб, зокрема в тих випадках, коли потрібно було здійснити експертну оцінку залученості та участі молодих людей в анімаційній діяльності.

Загальна кількість охоплених дослідженням молодих людей з інвалідністю – 780 осіб: *за станом порушення здоров'я* (53,46% – 417 осіб з помірно вираженим ОЖ,

36,54% – 285 осіб з вираженим ОЖ, 10% – 78 осіб зі значним ОЖ); за віковими особливостями (30,90% – 241 особа молодіжна група 14-18 років, 35,90% – 280 осіб середня підгрупа 18-24 років та 33,20% – 259 осіб старша підгрупа 24-35 років); за видом зайнятості (63,85% – 498 осіб, які навчаються, 21,02% – 164 особи, які працюють, а також 15,13% – 118 осіб, хто і не навчається і не працює).

Результати дослідження *стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю з помірно вираженим ОЖ* засвідчили, що: 1) 105 осіб (25,16%) мають недостатній рівень самоставлення та самосприйняття себе, тобто об'єктивні функціональні обмеження посилюються суб'єктивними персональними бар'єрами; 2) у 34,05% (142 особи) недостатній рівень сформованості ціннісних орієнтацій та невмотивовані до змін, тобто соціальна активність поки що не займає належного місця серед цінностей респондентів цієї підгрупи, та й до зміни своєї ролі у соціальному житті на більш перетворюючу, ініціативну вони поки не готові, хоча загалом і спрямовані в майбутнє; 3) практично третина молоді оцінює ефективність соціальної підтримки на недостатньому рівні (134 особи – 32,13%); 4) незначна (44 особи – 10,55%) частка оптимального та суттєво недостатнього (167 осіб – 40,05%) рівнів прояву молодими людьми з інвалідністю своєї суб'єктності; 5) 46 молодих людей (11,03%) проявляють оптимальний рівень соціальної активності в анімаційній діяльності, тобто використовують засоби соціокультурної анімації для налагодження контактів, самовираження, соціальної участі, однак частка недостатнього рівня надзвичайно велика (195 осіб – 46,76%).

Результати дослідження *стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю з вираженим ОЖ* показали, що: 1) переважає допустимий рівень (123 особи – 43,16%) самоставлення та самосприйняття, однак 40,00% (114 осіб) відчують негативний вплив своєї інвалідності; 2) щодо ціннісних орієнтацій та вмотивованості їх до змін, то 21,40% (61 особа) вмотивовані до змін, однак 120 молодих людей (42,11%), займають пасивну позицію; 3) 39,65% (113 осіб) оцінюють ефективність мережі своєї соціальної підтримки як недостатню; 4) 149 осіб (52,28%) мають недостатній рівень прояву суб'єктності, недооцінюють не лише себе, але й інших, адже не вступають у продуктивну взаємодію; 5) загалом молодь з вираженим ОЖ не прагне зайняти активну позицію входження у соціум з допомогою соціокультурної анімації (138 осіб – 48,42% мають недостатній рівень).

Результати дослідження *стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю зі значним ОЖ* виявили, що: 1) 50 осіб (64,10%) перебувають здебільшого на недостатньому рівні ставлення до себе, тобто хвороба чи інвалідність загалом досить суттєво впливають на «Я-образ»; однак все ж 4 особи (5,13%) перебувають на оптимальному рівні, тобто намагаються не втратити своєї ідентичності; 2) значна частина молоді не вмотивована до активної участі в процесі соціальної інтеграції (43 особи – 55,13%) і лише 5,13% (4 особи) перебувають на оптимальному рівні; 3) загалом 41 особа (52,56%) не задоволена мережею соціальної підтримки, часто відчують себе самотніми, адже не мають близьких друзів (47 осіб – 60,26%); 4) понад 70% не здатні, не вміють чи не готові проявити своєї суб'єктності; є суттєві труднощі у широті спектру соціальних дій – найвища, хоча й загалом незначна, частка оптимально рівня була зафіксована щодо сфери «Сім'я» (8 осіб – 10,26%), здебільшого молоді люди не задоволені своїми стосунками, собою у стосунках,

ставленням до себе (78,21%); 5) лише в 1 особи (1,28%) оптимальне співвідношення і вмотивованості, і соціальної участі, і особистого росту з допомогою засобів соціокультурної анімації, а здебільшого у молоді переважає недостатній рівень (63 особи – 80,77%).

Узагальнення отриманих результатів за п'ятьма критеріями (табл. 1) засвідчило: у молоді з помірно вираженим обмеженням життєдіяльності переважання допустимого рівня соціальної інтегрованості (188 осіб – 45,09%), хоча й частка недостатнього сягає понад третину (145 осіб – 34,77%); у молоді з вираженим обмеженням життєдіяльності переважання недостатнього рівня соціальної інтегрованості (127 осіб – 44,56%); у молоді зі значним обмеженням життєдіяльності рівень соціальної інтегрованості здебільшого недостатній (50 осіб – 64,10%).

Таблиця 1

Рівень сформованості соціальної інтегрованості у молодих людей з інвалідністю

Дані про ступінь обмеження життєдіяльності	Рівень					
	оптимальний		допустимий		недостатній	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Помірно виражене обмеження життєдіяльності	20,14	84	45,09	188	34,77	145
Виражене обмеження життєдіяльності	16,49	47	38,95	111	44,56	127
Значне обмеження життєдіяльності	3,85	3	32,05	25	64,10	50

Було зроблено припущення, що групи молоді з вираженим та значним ОЖ, продемонстрували рівень, що є вищим за реальний у їхніх групах, оскільки участь в опитуванні була добровільною і значна частка молодих людей, які можуть мати більш серйозні проблеми, просто відмовилася долучатися до експериментальної роботи.

У четвертому розділі – **«Теоретичне обґрунтування та результати впровадження системи соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації»** – було окреслено концептуальні засади системи соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації; обґрунтовано структурно-змістове забезпечення застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю; описано особливості процесуального забезпечення основних напрямів застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю; а також проаналізовано динаміку показників соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації.

Поняття *«модель»* розглянуто в найбільш загальному розумінні як аналог (структуру) певного об'єкта, зокрема фрагмента реальності, як концептуально-теоретичне утворення (за О. Морозом). Будуючи модель організації експериментальної роботи було охоплено: по-перше, загальні концептуальні засади, тобто ідеї, ключові положення, на які ми орієнтувалися, організовуючи експериментальну роботу; по-друге, структурно-змістове забезпечення, тобто об'єкт (проблема), мету, завдання, алгоритм та змістове наповнення провідних напрямів

застосування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді; по-третє, процесуальне забезпечення, тобто опис способів, з допомогою яких ми планували забезпечити впровадження тих чи інших засобів соціокультурної анімації у роботі з певними групами молоді з інвалідністю, у який спосіб молодих людей залучати до певного напрямку чи форми роботи, які ресурси соціокультурної анімації застосовувати та на якому саме з етапів, як забезпечувати перехід з етапу на етап, прямуючи до максимальної соціальної участі.

Концепцію впровадження засобів соціокультурної анімації у процес роботи з молодими людьми з інвалідністю було побудовано на низці методологічних положень: 1) *біопсихосоціального підходу* – вивчення та прийняття молодої людини з інвалідністю в її цілісності; модель експериментальної роботи є індивідуально-орієнтована, тобто у процесі соціальної інтеграції враховує проблеми зі здоров'ям конкретної людини, індивідуальні особливості самої молодої людини, а також соціальний контекст; 2) *культурної антропології* – визнання молоді з інвалідністю як невід'ємної частини цілісної соціокультурної системи, а освіти, культури й мистецтва як провідних засобів, що сприяють підвищенню життєвої компетентності особистості, її творчому самовираженню, формуванню активної життєвої позиції та, в кінцевому результаті, успішній соціальній інтеграції; 3) *педагогічної антропології* – забезпечення з допомогою засобів соціокультурної анімації сприйняття один одного (як молоді з інвалідністю іншими, так і навпаки) щонайперше як людей, а вже тоді пізнання і вдосконалення через культуру світу, що їх оточує; 4) *парадигмального підходу* – поєднання загальних методологічних принципів соціальної роботи з кризовими групами клієнтів із ключовими засадами соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю; 5) *особистісно-діяльнісного підходу* – організація соціальної інтеграції, реабілітації, розвитку молодої людини з інвалідністю лише в процесі діяльності; молода людина з інвалідністю – це передусім особистість, суб'єкт діяльності, а не діагноз; лише діяльність особистості забезпечує соціальну участь молодої людини з інвалідністю; особистий розвиток невіддільний від соціального; поетапність забезпечує успішність; 6) *синергетичного підходу* – визнання ролі самоорганізації молодих людей з інвалідністю в анімаційній діяльності, як для самодіагностики, самоприйняття, так і для самокорекції, самовираження, самозміни у процесі соціальної інтеграції; 7) *функціонального підходу* – врахування основних функцій (ресурсів) анімаційної діяльності та їх можливостей в активізації соціально-інтеграційного потенціалу молоді з інвалідністю; 8) *психолого-соціального підходу* – посилення фасилітуючої ролі аніматора на шляху індивідуального розвитку молодої людини з інвалідністю до досягнення нею духовно повноцінного життя; 9) *аксіологічного підходу* підвищення у житті молодих людей не цінності «життя без хвороби», а «життя в кращому здоров'ї», а також «вмотивованість і готовність до змін».

На рис. 1 представлено розроблену систему соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації у вигляді моделі.

Соціальна інтеграція молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації

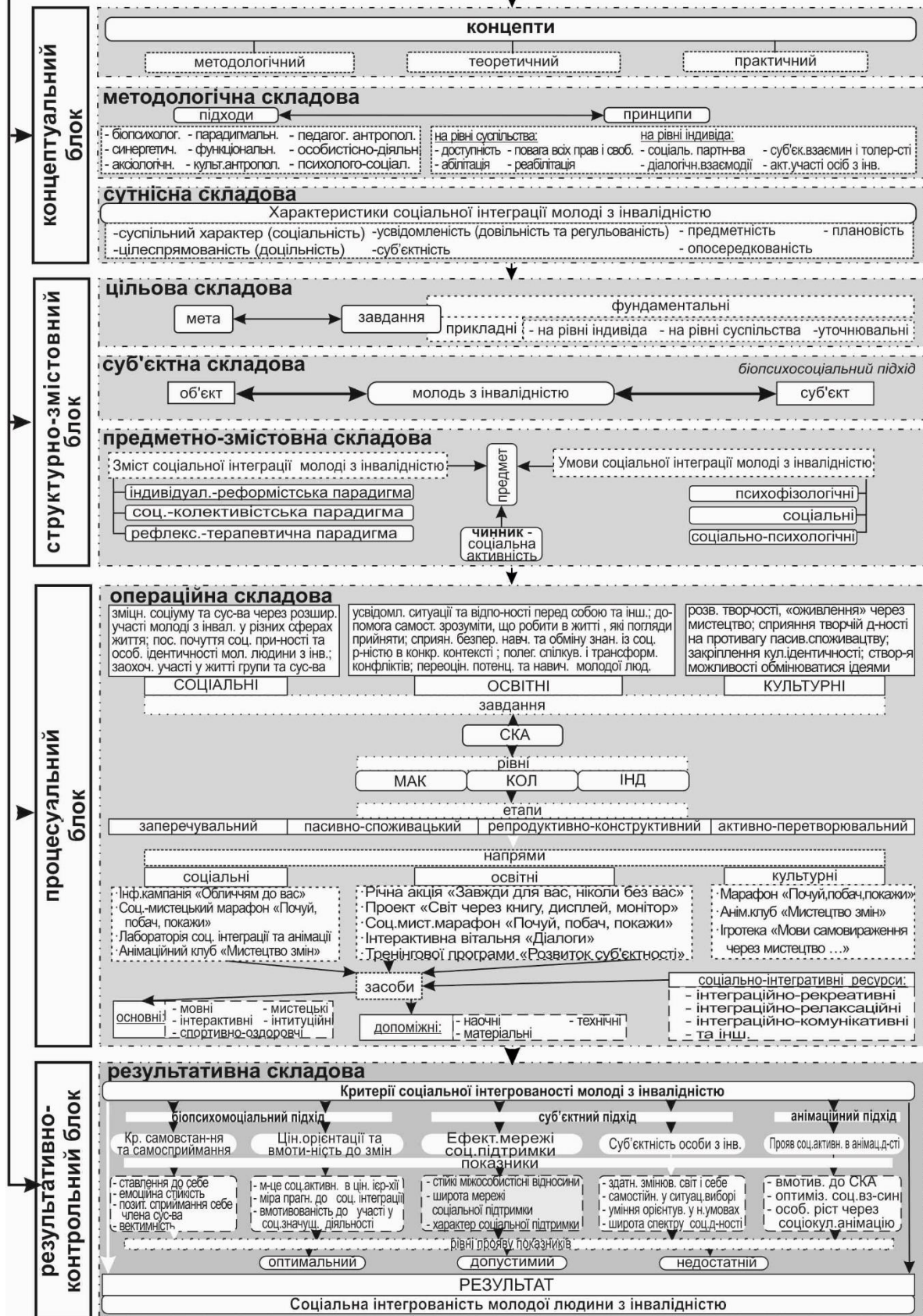

Рис. 1. Модель системи соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації

Структурно-змістове забезпечення застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю охопило:

1) *об'єкт* соціальної інтеграції молоді з інвалідністю (комплекс проблем цих людей, розв'язання яких потребує сторонньої допомоги (на макро-, мезо- та макрорівнях);

2) *суб'єктів / учасників* реабілітаційного процесу (згідно статті 30 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»);

3) *двобічну мету* соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації: а) посилити роль чинника соціальної активності молодих людей з інвалідністю у забезпеченні максимально можливої участі у власній життєдіяльності, самостійному повноцінному використанні свого потенціалу не тільки для задоволення власних потреб, а й для зміни, оптимізації свого найближчого оточення; б) зменшити вплив умов, що посилюють деструктивний вплив інвалідності на особистісний розвиток та життя загалом молодих людей, зокрема: сприяти формуванню «незалежності» від своєї інвалідності передусім, у психологічному плані, в міру можливостей у фізичному плані (психофізіологічні умови) – робота з проблемами макрорівня через заходи інд-рівня; поступово корегувати ставлення оточуючих до проблем «інакшості» загалом та інвалідності зокрема, не лише молодь з інвалідністю інтегрувати у соціум, але й здорових громадян поступово долучати до своєрідної субкультури інвалідності (соціально-психологічні умови) – робота з проблемами мезорівня через заходи кол- та мас-рівнів; активізувати оптимізацію характеристик соціального середовища в напрямі його інклюзивності, лобіюючи відповідні проблеми і потреби через акції, соціальні проекти, правові структури тощо (соціальні умови) – робота з проблемами макрорівня через заходи мас-рівня;

4) *тріаду завдань*, які реалізуються паралельно і становлять невід'ємні елементи в процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю:

– *соціальні завдання*: зміцнення соціуму та суспільства через розширення участі молоді інвалідністю у різних сферах життя; посилення почуття соціальної приналежності та особистісної ідентичності молодої людини з інвалідністю; заохочення участі у житті групи та суспільства;

– *освітні завдання*: усвідомлення своєї ситуації у світі та відповідальності перед собою та іншими; допомога самостійно зрозуміти, що робити в житті та як, які погляди прийняти; сприяння безперервному навчанню та обміну знаннями із соціальною реальністю в конкретному контексті з точки зору соціальної участі; полегшення спілкування і трансформація конфліктів;

– *культурні завдання*: розвиток творчості та спонукання до багатостороннього самовираження, «оживлення» через мистецтво не лише молодих людей з інвалідністю, але і їх батьків, вчителів, широкої громадськості; сприяння колективній культурно-творчій діяльності на противагу пасивному споживацтву;

5) *змістове наповнення основних напрямів*, через які втілювалися засоби соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю:

– *соціальний напрям*: усі плановані заходи мають на меті посилити представленість та участь молоді з інвалідністю в товариських стосунках і колективному житті, розвинути в них почуття приналежності, також це пошук

відповідей на проблеми і потреби молоді з інвалідністю в суспільстві – на рівні навчального/трудового колективу, на рівні соціальних інституцій, за можливості, на рівні держави, тобто трансформація соціуму. Цей напрям охоплює як заходи, спрямовані на участь молоді з інвалідністю в різноманітних акціях, форумах тощо для представлення своїх інтересів, так і заходи, під час яких такі молоді люди виступають ведучими, тренерами, майстрами, піднявшись від рівня спостерігача через учасника до ініціатора, організатора. Ключові орієнтири соціальної інтеграції в руслі цього напрямку: посилення соціальної участі, трансформація, динамізм стосунків, соціальні зміни або мобілізація, інтеграція, лідерство;

– *освітній напрям*: заплановані заходи стосуються отримання і засвоєння молодими людьми з інвалідністю у позанавчальний чи позаробочий час нових знань (про свої права, здібності, можливості для розвитку) та навичок (щодо спілкування, взаємодії, роботи в команді, поширення інформації, організації та планування, прикладних навичок), забезпечення отримання неперервної якісної освіти для успішного розвитку особистості, практикування навичок і досвіду конструктивної поведінки (з ровесниками, з представниками своєї функціональної та інших функціональних груп, зі здоровими людьми, а також з фахівцями, організаторами, учасниками певних заходів тощо). Ключові орієнтири соціальної інтеграції: формування критичного ставлення, відповідальність, усвідомленість звичок і способів дії, обізнаність;

– *культурний напрям*: соціально-інтеграційні ресурси засобів соціокультурної анімації в руслі означеного напрямку спрямовані передусім на сприяння колективній та індивідуальній творчості молоді з інвалідністю як альтернативі пасивному спогляданню та споживанню. При цьому це не просто творче самовираження через мистецтво театру, музики, танцю тощо, а створення умов для налагодження відносин з іншими учасниками, взаємне пізнання, особистісний прояв, незалежно від навичок і здібностей; це можливість не лише пізнавати культуру та насолоджуватися її творіннями, але й самому творити її. Ключові орієнтири соціальної інтеграції: прояв творчості, пізнання здобутків мистецтва, посилення самовираження, організація дозвілля;

– *персональний напрям*: за своєю суттю є наскрізний, адже його завдання можуть вирішуватися в руслі кожного із інших трьох, але будуть залежати від міри участі самої молодої людини з інвалідністю. В руслі цього напрямку молоді люди самі беруть участь у процесі досягнення бажаних змін у своєму житті через прояв здібностей і можливостей, турботу про розвиток власної особистості, поглиблення духовної сфери життя, трансформацію свого оточення або безпосередніх життєвих обставин. Заходи, заплановані у руслі цього напрямку, втілюються лише на інд-рівні. Ключові орієнтири соціальної інтеграції: особистий розвиток, трансформація ставлення до оточення, розширення меж спілкування, самовираження, вмотивованість, внутрішня стимуляція.

б) втілення тих чи інших засобів соціокультурної анімації на трьох *рівнях*: МАС-рівень (заходи масового характеру, які спрямовані на зміну суспільної думки про проблеми інвалідності, ширшої представленості цих людей у соціумі, активізації громадських та державних організацій у напрямі сприяння соціальній інтеграції молоді з інвалідністю); КОЛ-рівень (заходи колективного характеру, орієнтовані на

відносно невеликі соціальні групи, які мають стосунок до проблем інвалідності, як-от, фахівці, колеги, одногрупники/однокласники, а також групи самих молодих людей з інвалідністю; мають на меті передусім формування певних уявлень, цінностей, умінь, навичок взаємодії, представлення себе, співпраці з різними групами та соціальними інститутами / інституціями); ІНД-рівень (рівень мікрогруп та окремих індивідів).

Процесуальне забезпечення основних напрямів застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю апробовано під час *формувального етапу дослідження*, який відбувався на базі різних закладів: закладів загальної середньої освіти, навчально-реабілітаційних центрів і спеціальних шкіл, закладів професійно-технічної освіти (в тому числі за направленням центру зайнятості), закладів вищої освіти, спеціальних підприємств. Під час обрання закладів враховувався передусім той момент, щоб представники контрольних та експериментальних груп навчалися/працювали у споріднених закладах, а також, щоб було забезпечено відносно рівномірний розподіл молодих людей з різною мірою обмеження життєдіяльності. Загалом в дослідженні взяли участь 753 особи (373 - експериментальної групи (ЕГ), 380 – контрольної (КГ)).

Оскільки в різних закладах часто різняться кількість молодих людей, то нами було визначено кілька опорних закладів, які стали своєрідними культурними й освітніми центрами, де не лише організовувалися, але й планувалися, структурно обґрунтовувалися певні форми роботи. У кожному з таких закладів було створено консультативні групи, до яких входили: соціальні педагоги/робітники і психологи, вихователі, класні керівники та куратори, вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди й асистенти вчителів, студенти-волонтери, представники учнівського/студентського самоврядування, керівники відділів масової роботи місцевих організацій УТОГ та УТОС, керівники тематичних клубів, бібліотекарі, тобто представники окремих закладів та установ, з якими проводилася співпраця в організації заходів соціокультурної анімації за певним напрямом.

Практична реалізація системи соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації здійснювалася через три провідні напрями (соціальний, освітній, культурний),

Всі заходи *соціального напрямку* соціокультурної анімації втілювалися на трьох рівнях – масовому, колективному та індивідуальному й охопили: 1) інформаційну кампанію «Обличчям до вас» (проведено більш широку вступну кампанію, орієнтовану на залучення молодих людей з інвалідністю до закладів професійно-технічної та вищої освіти, слухання на міській чи обласній раді на тему «Соціокультурна анімація як суспільний підхід та засіб практичної роботи з молоддю з інвалідністю», кілька флешмобів, ініційовано збільшення «видимості інвалідності» в ЗМІ та соціальному житті, молодь долучилася до поширення інформації, яка стосується здоров'я та хвороб); 2) соціально-мистецький марафон «Почуй, побач, покажи» (через таку форму роботи, як тімбилдінг); 3) діяльність Лабораторії соціальної інтеграції та анімації (участь у педагогічних читаннях, науково-практичному семінарі, круглому столі, міжнародних науково-практичних конференціях щодо питань інклюзивної освіти та соціальної інтеграції; підготовка дипломних робіт, тематика яких мала стосунок до проблем інвалідності; проведення

спільного дослідження з польськими колегами з питань готовності молоді до освітньої інтеграції з однолітками з інвалідністю); 4) анімаційний клуб «Мистецтво змін» (отриманням елементарного досвіду оптимізації соціальної взаємодії через соціокультурну анімацію – участь молодих людей у гримуванні учасників шоу, концертів, допомога в підготовці костюмів тощо).

Заходи освітнього напрямку соціокультурної анімації втілювалися на двох рівнях – колективному та індивідуальному та охопили: 1) річну наскрізну просвітницьку акцію «Завжди для вас, ніколи без вас» (підготовлено і роздано низку брошур і листівок про молодь з інвалідністю, права як дитини, людини, особи з інвалідністю, про культурно-освітні заклади, пам'ятки зі спеціальної тематики; організовано конкурс наукових та творчих робіт «Що я можу дати світу», «воркшопи» «Без кордонів»); 2) соціально-просвітницький проект «Кіно без бар'єрів» (кіноклуби «Інвалідність – не вирок, який завтра приведуть до виконання» та «Всі ми в чомусь інші», онлайн-кінотеатр документальних фільмів про права людини в Україні, який пропонує проект DOCU/ПРОСТІР, кіноклуби медіа-просвіти з прав людини Docudays UA, Movie Case); 3) просвітницько-інформаційний проект «Світ через книгу, дисплей, монітор» (бібліотерапія); 4) соціально-мистецький марафон «Почуй, побач, покажи» (тренінги «Ти можеш бути лідером» та ін.); 5) інтерактивна вітальня «Діалоги» (зустріч з людьми, котрі з народження мають інвалідність; відвідування громадської організації «Імаго»; ознайомлення з діяльністю Волинського обласного центру інвалідного спорту «Інваспорт»; цикл тематичних дискусій «Можливості та бар'єри»; зустріч у книгозбірні «Книги, справи, завдання про мистецтво цілісного та гармонійного життя»); 6) тренінгова програма «Розвиток суб'єктності».

Всі заходи культурного напрямку соціокультурної анімації втілювалися на масовому, колективному та індивідуальному рівнях та охопили: 1) соціально-мистецький марафон «Почуй, побач, покажи» (заходи розважального характеру, художньо-творчі акції, «Фестиваль творчості «Всі різні – всі рівні», арт-моби, виїзні акції до сімей з підлітками з інвалідністю та молодих людей старшої вікової групи, що обмежені в пересуванні); 2) просвітницько-інформаційний проект «Світ через книгу, екран, монітор» (віртуальні екскурсії до музеїв, віртуальні прогулянки парками, містами, інтерактивні форми роботи, організовані на базі бібліотек, цифровий сторітеллінг за темою «Як би все могло бути»); 3) анімаційний клуб «Мистецтво змін» (театралізовані екскурсії у форматі «Машина часу», майстер-класи під керівництвом уже досвідчених фахівців, власні майстер-класи молодих людей, інтегрований театру-форум «Зміни», методи казко- та лялько терапії, арттерапії, інтуїтивного малювання, художні гуртки за інтересам); 4) ігротеки «Мови самовираження через мистецтво ...» (техніки на графічне, пластичне, вербальне, тілесне, драматичне, медіа самовираження, дозвіллєві техніки).

Наголошено, що жоден із напрямів соціокультурної анімації та засоби, які в його руслі застосовуються, не є односпрямованими. Саме тому проведені форми й види анімаційної діяльності сприяють розширенню певних знань та досвіду взаємодії молодих людей з інвалідністю, а також усвідомленню, озвученню та опрацюванню соціальних потреб і запитів.

Динаміка рівнів сформованості соціальної інтегрованості у молодих людей з інвалідністю за окремими критеріями та загалом

Критерії	Дані про етап експерименту		Рівень					
			оптимальний		допустимий		недостатній	
			%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Характер самоставлення та самосприйняття	До експер	ЕГ	16,35	61	41,02	153	42,63	159
		КГ	16,05	61	40,80	155	43,15	164
	Після експер	ЕГ	23,06	86	49,06	183	27,88	104
		КГ	15,53	59	38,94	148	45,53	173
Ціннісні орієнтації та вмотивованість до змін	До експер	ЕГ	17,16	64	36,73	137	46,11	172
		КГ	16,84	64	36,85	140	46,31	176
	Після експер	ЕГ	19,84	74	51,21	191	28,95	108
		КГ	16,58	63	36,32	138	47,10	179
Ефективність мережі соціальної підтримки	До експер	ЕГ	16,89	63	42,90	160	40,21	150
		КГ	17,89	68	42,10	160	40,01	152
	Після експер	ЕГ	22,25	83	51,74	193	26,01	97
		КГ	18,42	70	40,53	154	41,05	156
Суб'єктність молодшої людини з інвалідністю	До експер	ЕГ	5,90	22	38,87	145	55,23	206
		КГ	6,58	25	40,26	153	53,16	202
	Після експер	ЕГ	11,26	42	52,81	197	35,93	134
		КГ	7,10	27	40,00	152	52,90	201
Прояв соціальної активності в анімаційній діяльності	До експер	ЕГ	9,65	36	31,90	119	58,45	218
		КГ	9,74	37	33,68	128	56,58	215
	Після експер	ЕГ	18,77	70	50,67	189	30,56	114
		КГ	9,74	37	34,47	131	55,79	212
Соціальна інтегрованість	До експер	ЕГ	10,46	39	41,02	153	48,52	181
		КГ	13,42	51	38,68	147	47,90	182
	Після експер	ЕГ	19,03	71	51,21	191	29,76	111
		КГ	13,42	51	38,16	145	48,42	184

Контрольний експеримент проводився з допомогою тих же діагностичних засобів, що й на початку дослідження (табл. 2).

Аналіз емпіричних даних в ЕГ засвідчив суттєве зменшення частки молодих з інвалідністю, які за різними критеріями та показниками на початок експерименту перебували на недостатньому рівні ставлення до себе, прояву суб'єктності, були

повністю незадоволенні своїми стосунками з оточуючими тощо. В середньому така позитивна динаміка за різними критеріями становить півтора рази, а в узагальненому рівні соціальної інтегрованості зниження з 48,52% до 29,90%. Тобто у значної частини молодих людей, попри вплив інвалідності на їхнє життя, почалися певні позитивні зміни, рух вперед на шляху успішної інтеграції та використання всього потенціалу засобів соціокультурної анімації в цьому процесі. В КГ за окремими критеріями було як зростання, так і зменшення частки недостатнього рівня, однак в кінцевому результаті ми простежили лише збільшення його частки серед молодих людей з інвалідністю на 0,5%.

Найменші в кількісному аспекті зміни серед молодих людей з інвалідністю зафіксовано в оптимальному рівні соціальної інтегрованості. В ЕГ ми простежили значущу позитивну динаміку, яка за різними критеріями коливалася від 1 (щодо ціннісних орієнтацій) до 1,9 рази (щодо прояву суб'єктності та соціальної активності). В узагальнених даних це зростання оптимального рівня соціальної інтегрованості в 1,8 рази – від 10,46% (39 осіб) до 19,03% – 71 особа). Тобто ці молоді люди залучені не лише в активну, але цілеспрямовану соціальну інтеграцію.

Загалом в ЕГ ми зафіксували в 1,9 рази зростання частки оптимального (до 19,03%) та в 1,5 рази зниження частки недостатнього рівня соціальної інтегрованості (до 29,76%). В КГ узагальнений рівень залишився практично без змін зі стійким переважанням частки недостатнього рівня (48,42%). Те, що позитивні зрушення, які відбулися в ЕГ, є дійсно статистично значущими, підтверджено з допомогою обчислення критерію ϕ^* Фішера.

Отже, в результаті обґрунтованого впровадження структурно-змістового та процесуально забезпечення основних напрямів соціальної інтеграції молоді з інвалідністю нам вдалося досягти значущих позитивних змін в ЕГ та довести, що лише систематичне, комплексне, цілеспрямоване та різнобічне застосовування засобів соціокультурної анімації може забезпечити стійкі та ефективні зміни в соціальній інтегрованості цієї категорії молоді. Окремі засоби анімаційної діяльності застосовувалися і при роботі з КГ, оскільки не є новинками в методичному арсеналі різних соціальних служб та реабілітаційних центрів. Водночас епізодичність та відсутність структурованості у цьому процесі, недостатність належного методологічного обґрунтування та здебільшого розважально-дозвілєве їх спрямування не дозволили зробити ці засоби надійним інструментом соціально-інтеграційного впливу на учасників контрольних груп.

Дослідженням підтверджено припущення про те, що ступінь обмеження життєдіяльності є значущим, однак не ключовим чинником соціальної інтеграції молодих людей, а також, що успішність такої інтеграції зумовлюється не тільки і не стільки роботою певних фахівців чи організацій, спрямованою на залучення цих клієнтів до суспільного життя, скільки розкриттям молодим людям можливостей повноцінної самореалізації у різних сферах життєдіяльності. Доведено, що соціокультурна анімація як суспільний підхід та практична діяльність загалом сприяє переорієнтації місця молодих людей в інтеграційному процесі – не ми їх ведемо за собою в соціум, створивши перед цим комфортні умови входження, а вони активізують своє єднання із соціумом, і саме вони дають запит на ті чи інші зміни у ньому як соціально-психологічного плану, так і організаційного.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми теорії і практики соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації. Теоретичний аналіз наукових джерел та результати дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

1. Проаналізовано сучасні теоретико-методологічні підходи до підтримки молоді з інвалідністю. *Молодь з інвалідністю* розглянуто як соціальну групу осіб віком від 14 до 35 років, яка має специфічні риси, наявність яких визначається як віковими та соціально-психологічними особливостями становлення і формування духовного світу, специфічним соціально-економічним і суспільно-політичним становищем, так і обмеженнями життєдіяльності, що зумовлені вродженими чи набутими порушеннями розвитку та/або здоров'я, захворюваннями чи наслідками травм.

Працюючи саме з молоддю з інвалідністю, вважаємо за доцільне враховувати психофізіологічні, соціальні та соціально-психологічні умови, в яких відбувається життєдіяльність таких людей, та спиратися на їх соціальну активність. Біопсихосоціальний підхід визначений як такий, що дозволяє комплексно підійти до розв'язання задачі ефективної соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, уникнути тієї незбалансованості, що виникає за надання переваги медичній чи соціальній моделі інвалідності, та забезпечити потребу молодих людей з інвалідністю в соціальній допомозі, підтримці та захисті у процесі взаємодії із середовищем.

2. Визначено складові, чинники та умови соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. В широкому розумінні термін «*соціальну інтеграцію осіб з інвалідністю*» (за Т.В. Єгоровою, Д.В. Зайцевим) визначено як процес і результат надання їм прав і реальних можливостей брати участь у всіх формах і сферах суспільного життя разом і нарівні з іншими членами суспільства в умовах, що компенсують відхилення в розвитку і обмеження можливостей. Це комплексне явище, яке можна охарактеризувати як двосторонній процес, який вимагає забезпечення чи й створення певних умов для самореалізації осіб з інвалідністю. Цей процес є кінцевим результатом спільної роботи в системі «особа з інвалідністю – команда фахівців – суспільство», а в його ефективності зацікавлене передусім саме суспільство. Серед основних *складових* соціальної інтеграції осіб з інвалідністю описано такі: а) сутнісна складова (сутнісні характеристики соціальної інтеграції осіб з інвалідністю як діяльності); б) суб'єктна складова; в) цільова складова (загальна мета, фундаментальні, базові прикладні та уточнюючі завдання соціальної інтеграції); г) предметно-змістова складова (об'єкт, предмет і зміст соціальної інтеграції молодих людей з інвалідністю); д) методологічна складова (принципові засади соціальної інтеграції осіб з інвалідністю); е) операційна складова (складова засобів інтеграції); є) результативна складова. У роботі соціальну активність особистості розглянуто як ключовий *чинник* соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, як суб'єктивну основу, рушійну силу її соціальної участі в житті суспільства, яка забезпечує цілеспрямованість та ефективність цього процесу. Всі інші особливості соціальної дійсності, за яких проходить цей процес, ми вважали *умовами* соціальної інтеграції молоді людини з інвалідністю, тобто обставинами, які впливають на цей,

але зміна яких не завжди залежить від молодшої людини. Це психофізіологічні (об'єктивні характеристики інвалідності та їх суб'єктивне сприйняття), соціально-психологічні (соціальні уявлення оточуючих про інвалідність та їхнє ставлення до цього явища і таких людей) та соціальні (характеристики соціокультурного середовища) умови соціальної інтеграції молоді з інвалідністю.

3. Обґрунтовано сутність та інтеграційний потенціал соціокультурної анімації. *Соціокультурна анімація як суспільний підхід* визнає соціальну активність молодих людей домінуючою та визначальною: у зміні їхнього життя, наданні йому сенсу, мети, змістового наповнення; в оптимізації соціокультурного середовища; в оптимізації взаємодії з оточуючими – рідними, близькими, однолітками, у тому числі й здоровими; у вільному творчому самовиявленні, самовираженні та самоствердженні. *Соціокультурна анімація як практична діяльність* у роботі з молоддю з інвалідністю тотожна до анімаційної діяльності та реалізується на трьох рівнях – як спеціально організований процес, як сукупність соціально значущих дій самої молодшої людини з інвалідністю та як система соціальних відносин, які відображають систему діяльності різних інституцій та фахівців у сфері освіти, соціальної роботи, культури, мистецтва, дозвілля, туризму з метою відновлення психоемоційних сил молодих людей з інвалідністю, їхнього особистісного розвитку та самовираження, сприяння прояву ними соціальної, творчої, рекреаційної активності, подоланню негативних тенденцій у житті та успішній соціальній інтеграції. Залучення молодих людей з інвалідністю до використання засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції відбувається поетапно (заперечувальний, пасивно-споживацький, репродуктивно-реконструктивний, активно-перетворювальний етапи) та свідчить про загальну готовність молодих людей до змін, до свідомої активності в цьому процесі, про прагнення самостійно оптимізувати свою життєдіяльність та повноцінно використовувати для цього засоби соціокультурної анімації. *Засоби соціокультурної анімації* – це система «інструментів» (технологій, форм, методів, способів впливу, видів діяльності, заходів і закладів), які допомагають молодим людям з інвалідністю розкривати потенційні можливості, актуалізувати ресурси, проявляти цілеспрямовану свідому активність та брати участь у процесі власного розвитку (соціального, освітнього, культурного), трансформації, поліпшення або подолання соціальних умов задля успішної соціальної інтеграції. До таких засобів можна віднести: основні (мовні, мистецькі, інтерактивні, спортивно-оздоровчі та інституційні) та допоміжні (наочні, технічні й матеріальні). Засоби соціокультурної анімації володіють багатоаспектними соціально-інтеграційними *ресурсами*, серед яких найбільш актуальними в роботі з молоддю з інвалідністю є: інтеграційно-рекреативні, інтеграційно-релаксаційні, інтеграційно-комунікативні, інтеграційно-адаптивні, інтеграційно-захисні, інтеграційно-реабілітаційні, інтеграційно-розвиваючі, інтеграційно-реконструктивні, духовно-культурні, інтеграційно-творчі, інтеграційно-освітні та інтеграційно-виховні.

4. Аналіз законодавства України в напрямі використання соціокультурних засобів задля інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство свідчить про його достатню широту, однак існує суперечність низки положень, а також відчутність прописаних чітких інструментів та важелів їх втілення на практиці. Щодо наукового забезпечення цього процесу, то загалом соціокультурна анімація має певні здобутки в цьому плані,

що відображені в низці наукових статей та посібників, де вона розглядається переважно як спосіб організації дозвілля, як соціально-педагогічна діяльність, пов'язана з оздоровленням соціального клімату певного середовища, а також як особливий вид соціально-культурної діяльності, спрямований запобігти дезадаптації кризових і соціально незахищених соціальних груп. Водночас ці дані часто розрізнені, не становлять єдиної системи, в понятійному апараті, що стосується соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, часто має місце ототожнення понять (анімаційної терапії, дозвіллевої, творчої, соціокультурної реабілітації тощо), а засоби соціокультурної анімації не стали предметом самостійного та глибокого дослідження. Означені теоретичні проблеми зумовлюють епізодичність та несистемність у використанні засобів соціокультурної анімації в процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, а тому й неможливість забезпечити їхню дієвість.

5. Констатувальний експеримент, проведений серед молоді з різним ступенем обмеження життєдіяльності, показав наявність низки типових труднощів. Зокрема, чим більш значне ОЖ, тим більше молоді люди відчують негативний вплив своєї інвалідності на самоставлення та самосприйняття – понад 25% серед осіб з помірно вираженим ОЖ, 40% серед осіб з вираженим ОЖ та понад 64% серед осіб зі значним ОЖ. Окрім того, мають недостатній рівень сформованості ціннісних орієнтацій та невмотивовані до змін – понад 34% молоді з ПВОЖ, понад 42% молоді з ВОЖ та понад 55% молоді зі ЗОЖ; не задоволені мережею своєї соціальної підтримки – понад третина молоді з ПВОЖ, понад 39% молоді з ВОЖ та понад 52% молоді зі ЗОЖ; мають суттєві труднощі в прояві своєї суб'єктності – понад 40% молоді з ПВОЖ, понад 52% молоді з ВОЖ та понад 70% молоді зі ЗОЖ; не здатні до соціальної активності в анімаційній діяльності – понад 46% молоді з ПВОЖ, понад 48% молоді з ВОЖ та понад 80% молоді зі ЗОЖ. Загалом у молоді з ПВОЖ переважає допустимий рівень соціальної інтегрованості (45,09%), однак серед молодих людей з ВОЖ та ЗОЖ переважаючим є, на жаль, саме недостатній рівень соціальної інтегрованості (44,56% та 64,10% відповідно), а частка оптимального досить незначна.

6. Окреслено концептуальні засади системи соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації: а) необхідність вивчення та прийняття молодої людини з інвалідністю в її цілісності (біопсихосоціальний підхід) – модель експериментальної роботи є індивідуально-орієнтована, тобто у процесі соціальної інтеграції враховує проблеми зі здоров'ям конкретної людини, особливості самої молодої людини, соціальний контекст; б) визнання молоді з інвалідністю як невід'ємної частини цілісної соціокультурної системи, а освіти, культури й мистецтва як провідних засобів, що сприяють підвищенню життєвої компетентності особистості, її творчому самовираженню, формуванню активної життєвої позиції та, в кінцевому результаті, успішній соціальній інтеграції (культурна антропологія); в) забезпечення з допомогою засобів СКА сприйняття один одного (як молоді з інвалідністю іншими, так і навпаки) щонайперше як людей, а вже тоді пізнання і вдосконалення через культуру світу, що їх оточує (педагогічна антропологія); г) поєднання загальних методологічних принципів соціальної роботи з кризовими групами клієнтів із ключовими засадами соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю (парадигмальний підхід); д) організація соціальної інтеграції, реабілітації, розвитку молодої людини з

інвалідністю лише в процесі діяльності (особистісно-діяльнісний підхід) – молода людина з інвалідністю – це передусім особистість, суб'єкт діяльності, а не діагноз; лише діяльність особистості забезпечує соціальну участь молодої людини з інвалідністю; особистий розвиток невіддільний від соціального; поетапність забезпечує успішність; е) визнання ролі самоорганізації молодих людей з інвалідністю в анімаційній діяльності, як для самодіагностики, самоприйняття, так і для самокорекції, самовираження, самозміни у процесі соціальної інтеграції (синергетичний підхід); є) врахування основних функцій (ресурсів) анімаційної діяльності та їх можливостей в активізації соціально-інтеграційного потенціалу молоді з інвалідністю (функціональний підхід); ж) посилення фасилітуючої ролі аніматора на шляху індивідуального розвитку молодої людини з інвалідністю до досягнення нею духовно повноцінного життя (психолого-соціальний підхід); з) підвищення у житті молодих людей не цінності «життя без хвороби», а «життя в кращому здоров'ї», а також «вмотивованість і готовність до змін» (аксіологічний підхід).

7. *Структурно-змістове забезпечення застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю охопило:* 1) об'єкт соціальної інтеграції молоді з інвалідністю (комплекс проблем цих людей, розв'язання яких потребує сторонньої допомоги на макро-, мезо- та макрорівнях); 2) суб'єктів / учасників реабілітаційного процесу; 3) двобічну мету соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації; 4) тріаду завдань, які реалізуються паралельно і становлять невід'ємні елементи в процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю (соціальні, освітні, культурні); 5) змістове наповнення основних напрямів, через які втілювалися засоби соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. *Процесуальне забезпечення застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю передбачало апробацію низки форм і методів анімаційної діяльності через три основні напрями СКА. Соціальний напрям СКА сприяв посиленню представленості та участь молоді з інвалідністю в товариських стосунках і колективному житті, розвитку в них почуття приналежності, пошуку відповідей на проблеми і потреби молоді з інвалідністю в суспільстві (АД в руслі анімаційного клубу «Мистецтво змін», соціально-мистецького марафону «Почуй, побач, покажи», інформаційної кампанії «Обличчям до вас» та діяльності Лабораторії соціальної інтеграції та анімації). Освітній напрям СКА сприяв отриманню і засвоєнню молодими людьми з інвалідністю у позанавчальний чи позаробочий час нових знань та навичок, забезпечення отримання неперервної якісної освіти для успішного розвитку особистості, практикування навичок і досвіду конструктивної поведінки (АД в руслі просвітницьких проектів «Кіно без бар'єрів» та «Світ через книгу, дисплей, монітор», просвітницької акції «Завжди для вас, ніколи без вас», соціально-мистецького марафону «Почуй, побач, покажи», тренінгової програми «Розвиток суб'єктності» та інтерактивної вітальні «Діалоги»). Культурний напрям СКА був спрямований на сприяння колективній та індивідуальній творчості молоді з інвалідністю як альтернативі пасивному спогляданню та споживанню (АД в руслі соціально-мистецького марафону «Почуй, побач, покажи», ігротеки «Мови самовираження через мистецтво ...», анімаційного клубу «Мистецтво змін» та*

просвітницько-інформаційного проекту «Світ через книгу, екран, монітор»). Персональний напрям СКА за своєю суттю став наскрізний, в його руслі цього напрямку молоді люди самі брали участь у процесі досягнення бажаних змін у своєму житті через прояв здібностей і можливостей, турботу про розвиток власної особистості. Втілення тих чи інших засобів соціокультурної анімації відбувалося на трьох рівнях (МАС-рівні, КОЛ-рівні, ІНД-рівні).

Результати контрольного експерименту підтвердили дієвість застосованих нами засобів соціокультурної анімації в процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. Зокрема, в експериментальній групі на 18,76% зменшилася частка недостатнього рівня соціальної інтегрованості, а частка оптимального зросла на 8,57%. Переважаючим став допустимий рівень (51,21%), тоді коли на початку дослідження переважав саме недостатній – понад 48%. В контрольній групі таких змін не відбулося: частка оптимального рівня лишилася незмінною (13,42%), а переважає саме недостатній рівень соціальної інтегрованості (48,42%), хоча й за деякими показниками в ньому і мала місце позитивна динаміка, однак дуже не значна (не більше 1%). Означене дозволило нам констатувати, що організована нами експериментальна робота, що базувалася на чітких, обґрунтованих концептуальних засадах, передбачала детально розроблене структурно-змістове та послідовно втілене у практику процесуальне забезпечення основних напрямів (соціального, освітнього, культурного) застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, є ефективною і дієвою та сприяє, хоча й і не кардинальному, але поступовому і стійкому зростанню рівня соціальної інтегрованості у молодих людей з інвалідністю.

Отримані результати не вичерпують усіх питань, пов'язаних із соціальною інтеграцією молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації. Серед перспективних напрямів дослідження можна назвати: виявлення особливостей використання засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції інших вікових категорій з інвалідністю та забезпечення наступності в цьому процесі; уточнення змістових та процесуальних аспектів використання засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молодих людей з різними типами функціональних порушень (сенсорних, статодинамічних тощо); обґрунтування методології та методики підготовки фахівців соціальної сфери до цілеспрямованого впровадження соціокультурної анімації як суспільного підходу та практичної діяльності у процесі соціальної інтеграції осіб з інвалідністю; вивчення та адаптація до вітчизняних реалій зарубіжного досвіду використання засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції різних категорій клієнтів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Мартинюк Т.А. Соціальна інтеграція молоді з інвалідністю: монографія. Луцьк: Волиньполіграф, 2021, 332 с.

Навчальні посібники та методичні рекомендації

2. Мартинюк Т. А. Методологія та методика дослідження соціальної інтеграції молоді з інвалідністю : методичні рекомендації. Луцьк : ПП Іванюк, 2019. 77 с.

3. Мартинюк Т. А. Соціальна інтеграція молоді з інвалідністю: засоби соціокультурної анімації. навч.-метод. посіб. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2021, 80 с.

Статті у наукових фахових виданнях України та іноземних наукових періодичних виданнях

4. Мартинюк Т. А. Основні складові соціальної інтеграції осіб з інвалідністю. *Педагогічний часопис Волині* : науковий журнал. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2018. № 4(11). С. 183–189.

5. Мартинюк Т. А. Методологічні засади впровадження засобів соціокультурної анімації у процес роботи з людьми з інвалідністю. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. Чернігів : ЧНПУ, 2018. №150 . С. 92–98.

6. Мартинюк Т. А. Сутність соціальної інтеграції осіб з інвалідністю. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 9(382). С. 115–121.

7. Martyniuk T. Husak P. Role of personal contracts in the psychoactive substances use prevention, social integration and resocialization of juveniles convicted. *Knowledge. Education. Low. Management. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie*. № 1 (21). 2018. С. 50–57. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/downloadfile/585>

8. Мартинюк Т. А., Чиж А. Г. Сутнісна характеристика молоді з інвалідністю як об'єкту соціальної роботи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 2(386). С. 115–121.

9. Kazanowski Z., Martyniuk T. Kontakty z niepełnosprawnymi rówieśnikami w szkole podstawowej a gotowość młodzieży polskiej i ukraińskiej do integracji edukacyjnej. *Edukacja – Technika – Informatyka*. 2019. № 4(30). С. 104–109.

10. Kazanowski Z., Martyniuk T. Integracja edukacyjna z rówieśnikami z niepełnosprawnością w percepcji młodzieży polskiej i ukraińskiej. *Edukacja – Technika – Informatyka*. 2019. № 4(30). С. 98–103.

11. Martyniuk T. Peculiarities of teachers' attitudes towards integration: a review of the literature. *Knowledge. Education. Low. Management. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie*. 2019. № 3/4 (27/28). С. 85–94. URL : <http://kelmczasopisma.com/ua/downloadfile/645>

12. Мартинюк Т. А. Основні підходи до визначення критеріїв соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. 2020. № 22. С. 77–82.

13. Мартинюк Т. А. Сутність анімаційного підходу у контексті роботи з молоддю з інвалідністю. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. 2020. № 24. С. 96–101.

14. Мартинюк Т. А. Стратегія і тактика дослідження стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2020. № 2(333). С. 248–260.

15. Мартинюк Т. А. Прикладне та концептуальне розуміння анімації в процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. № 16 (2). С. 151–162.

16. Гусак Л. Є., Мартинюк Т. А. Сучасний стан законодавчого та наукового забезпечення використання соціокультурних засобів у роботі з молоддю з інвалідністю. *Наукові записки. Серія: педагогіка і психологія* / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. 2020. Вип.63. С. 179–184.

17. Мартинюк Т. А. Соціально-інтегративні ресурси засобів соціокультурної анімації в роботі з молоддю з інвалідністю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Випуск 39. С. 69–75.

18. Sarancha I., Demchenko I., Volkova K., Khmeliar I., Babiak V., Sabadyshyn R., Babiak O., Imeridze M., Buzhyna I., Gusak L., **Martyniuk T.**, & Marchak T. The Socialization of People with Muscle-Skeleton Disorders in Rehabilitation Centres. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2020. Vol. 11(3). P. 01–14. DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/11.3/105>

19. Мартинюк Т. А. Рівні та прогнозовані результати залучення молоді до анімаційної діяльності. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. 2021. Вип. 31. Т. 2. С. 193–197.

20. Брушневська І. М., Мартинюк Т. А. Особливості стимулювання пізнавальної діяльності дітей із порушеннями мовлення засобами дидактичних ігор. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. 2021. Вип. 32. Т. 2. С. 213–218.

21. Мартинюк Т. А., Брушневська І. М. Дослідження актуального стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю в сучасній Україні засобами соціокультурної анімації. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. 2020. Вип. 34. Т. 1. С. 270–275.

22. Martyniuk T. Integratation of Inclusion, Equity, Diversity, and Social Justice in Doctoral Education: Modern Research Discourse Analysis. *Knowledge. Education. Low. Management. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie*. 2020. № 2 (30). С. 371-382. <http://kelmczasopisma.com/ua/downloadfile/645>

23. Мартинюк Т. А. Теоретичні аспекти інтеграції соціокультурної анімації у роботу з молоддю з інвалідністю. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. Т. 2. С. 192–196.

24. Мартинюк Т. А. Результати дослідження стану соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, що має помірно виражене обмеження життєдіяльності *Педагогіка формування особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 74. Т.2. С.216-221.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

25. Мартинюк Т. А. Соціальна інтеграція молоді з інвалідністю як невід’ємна складова соціальної політики держави. *Актуальні проблеми навчання та виховання в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю* : тези доповідей XVIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 21 листопада 2018 р. Частина I. К.: Університет «Україна», 2018. С. 113–116.

26. Мартинюк Т. А. Основні підходи до організації анімаційної діяльності в практиці соціальної роботи. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Луцьк,

31 травня – 1 червня 2018 р. / А.В. Лякішева (заг. ред.), П.М. Гусак, І.Б. Кузава та ін. У 2 т. Т.1. (А-М). Луцьк : ФОП Покора І.О., 2018. С. 221–224.

27. Мартинюк Т. А. Мета та основні завдання соціальної інтеграції осіб з інвалідністю. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Луцьк, 28-29 травня 2019 р. / за заг. ред. А. В. Лякішевої. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2019. С. 153–155.

28. Мартинюк Т. А. Сутнісні характеристики діяльнісної складової процесу соціальної інтеграції осіб з інвалідністю. *Сучасний світ і незрячі: освіта, професійне становлення і соціальна взаємодія* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 24-26 вересня 2019 р. Луцьк, 2019. С. 94–97.

29. Мартинюк Т. А. Особливості взаємодії суб'єктів соціальної політики держави у контексті соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ніжин, 15-16 листопада 2018 р. / За заг. ред. С. О. Борисюк та О. В. Лісовця. Ніжин : В-во НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 35–38.

30. Мартинюк Т. А. Сутнісне поняття засобів соціокультурної анімації в роботі спеціального педагога. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 12–15 жовтня 2020 р. / за заг. ред. В. З. Антонюка. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2020. С. 298–300.

31. Мартинюк Т., Петрушко Ю. Особливості взаємодії педагогів з батьками дітей, які мають особливі освітні потреби. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 27–29 травня 2021 р. / за заг. ред. С. Ю. Чернети. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2021. С. 114-118.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

32. Мартинюк Т. А. Превентивне виховання у студентському середовищі: сучасні підходи в організації. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Луцьк : Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. 2012. № 7 (232). С. 70–73.

33. Martyniuk T. Features of social services for family, children and youth with resocialization and adaptation of juvenile offenders. *Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie*. 2013. № 1(1). S. 128–141.

34. Мартинюк Т. А. Основні чинники детермінації девіантної поведінки наповнолітніх: соціально-педагогічний аспект. *Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки*. 2014. № 1 (278). С. 180–184.

35. Martyniuk T., Hysak P. Specyfika profesjonalnej działalności specjalistów według etapów resocjalizacji osadzonych. *Zamojskie studia I materially. Seria : Pedagogika / Wyzsza Szkola Zarzadzania I Administracji w Zamoscju*. Zamosc, 2015. Tom XVII, zeszyt 1. С.163-171.

36. Мартинюк Т. А., Чернета С. Ю. Характеристика етапів ресоціалізації в сучасних соціокультурних умовах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка* / гол. ред. М. О. Носко. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 133. С. 142–145.

АНОТАЦІЇ

Мартинюк Т.А. Теорія і практика соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2021.

У дисертації подано нове вирішення проблеми теорії і практики соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації.

Обґрунтовано сутність соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, виокремлено її складові; здійснено побудову теоретичної моделі процесу соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами соціокультурної анімації, обґрунтовано структурно-змістове забезпечення застосовування засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. Визначено сутність та роль умов і чинників соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. Окреслено критерії соціальної інтегрованості молоді з інвалідністю та обґрунтовано відповідні їм показники.

Розкрито сутність анімації та анімаційної діяльності у роботі з молоддю з інвалідністю. Виокремлено провідні групи засобів соціокультурної анімації в роботі з молоддю з інвалідністю, а також розкрито соціально-інтегративні ресурси кожної з груп. Доведено необхідність поетапності залучення молодих людей з інвалідністю до використання засобів соціокультурної анімації у процесі соціальної інтеграції.

Уточнено методологічні засади впровадження засобів соціокультурної анімації в процес соціально-інтеграційної роботи з молодими людьми з інвалідністю; значущі характеристики молоді з інвалідністю як соціально-демографічної групи та об'єкта і суб'єкта соціальної роботи; типологію видів анімаційної діяльності з урахуванням особливостей молоді з інвалідністю.

Набули подальшого розвитку питання законодавчого та наукового забезпечення використання соціокультурних засобів у роботі з молоддю з інвалідністю.

Ключові слова: молоді з інвалідністю, інтеграція, соціальна інтеграція, соціальна інтегрованість, анімація, соціокультурна анімація щодо роботи з молоддю з інвалідністю, анімаційна діяльність, засоби соціокультурної анімації, соціально-інтеграційні ресурси засобів соціокультурної анімації.

Мартынюк Т.А. Теория и практика социальной интеграции молодежи с инвалидностью средствами социокультурной анимации. На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2021.

В диссертации представлено новое решение проблемы теории и практики социальной интеграции молодежи с инвалидностью средствами социокультурной анимации, что заключается в обосновании сущности социальной интеграции лиц с инвалидностью, ее составляющих, построении теоретической модели процесса социальной интеграции молодежи с инвалидностью средствами социокультурной анимации и апробации структурно-содержательного и процессуального обеспечения применения средств социокультурной анимации в процессе социальной интеграции молодежи с инвалидностью.

Обосновано сущность социальной интеграции лиц с инвалидностью как явления и как деятельности, выделены ее составляющие (сущностная, субъектная, целевая, предметно-содержательная, методологическая (принципы), операционная (средства интеграции), результативная); осуществлено построение теоретической модели процесса социальной интеграции молодежи с инвалидностью средствами социокультурной анимации; обосновано структурно-содержательное обеспечение применения средств социокультурной анимации в процессе социальной интеграции молодежи с инвалидностью (объект, цель, задачи, содержательное наполнение социального, образовательного, культурного направлений социокультурной анимации, уровней их внедрения). Определена сущность и роль условий (психофизиологических, социальных, социально-психологических) и факторов (социальная активность личности) социальной интеграции молодежи с инвалидностью. Определены критерии (адекватность внутренней картины болезни, характер самоотношения, ценностные ориентации и мотивация к изменениям, проявление социальной активности и субъектности, эффективность сети социальной поддержки) социальной интегрированности молодежи с инвалидностью и обоснованно соответствующие им показатели.

Раскрыта сущность анимации в широком (концептуальном) и в узком (прикладном) понимании и анимационной деятельности (как специально организованного процесса, как совокупности социально значимых действий самого молодого человека с инвалидностью, как системы социальных отношений) в работе с молодежью с инвалидностью. Выделены ведущие группы средств социокультурной анимации в работе с молодежью с инвалидностью (основные - языковые, культурные, интерактивные, институциональные; и вспомогательные), а также раскрыты социально-интегративные ресурсы каждой из групп (рекреативные, релаксационные, коммуникативные, адаптивные, защитные, реабилитационные, развивающие, реконструктивные, духовно-культурные, творческие, образовательные, воспитательные). Доказана необходимость поэтапности привлечения молодых людей с инвалидностью к использованию средств социокультурной анимации в процессе социальной интеграции (отрицательный, пассивно-потребительский, репродуктивно-реконструктивный, активно-преобразовательный этапы).

Уточнены: понятийно-категориальный аппарат (анимация, социокультурная анимация, анимационная деятельность, интеграция, социальная интеграция, социальная интегрированность молодого человека с инвалидностью) и методологические основы (биопсихосоциальный, деятельностный, субъектный, культурологический и анимационный подходы) внедрение средств социокультурной анимации в процесс социально-интеграционной работы с молодыми людьми с инвалидностью. Раскрыты значимые характеристики молодежи с инвалидностью как социально-демографической группы (возраст, статус в обществе, специфика социально-психологического становления) и объекта и субъекта социальной работы (степень утраты здоровья, ограничения жизнедеятельности - функциональные, персональные и социально-средовые, потребность в социальной помощи, поддержке и защите).

Выявлены уровни (оптимальный, достаточный, недостаточный) социальной интегрированности молодежи с инвалидностью с учетом их возраста, сферы

занятости, степени ограничения их жизнедеятельности и характера нарушения функций, что стало эмпирическим основанием для определения основных акцентов, направлений и путей процессуального обеспечения экспериментальной работы.

Апробировано на практике процессуальное обеспечение основных направлений (образовательного, социального и культурного) применение средств социокультурной анимации в процессе социальной интеграции молодежи с инвалидностью как комплекс традиционных (информационная кампания, просветительская акция, социально-просветительский и информационно просветительских проектах, интерактивная гостиная, игротека, тренинговая программа) и инновационных (социально-художественный марафон, Лаборатория социальной интеграции и анимации, анимационный клуб) форм анимационной деятельности.

Ключевые слова: молодежь с инвалидностью, интеграция, социальная интеграция, социальная интегрированность, анимация, социокультурная анимация по работе с молодежью с инвалидностью, анимационная деятельность, средства социокультурной анимации, социально-интеграционные ресурсы средств социокультурной анимации.

Martyniuk T.A. Theory and practice of social integration of youth with disabilities by means of socio-cultural animation. – Manuscripts.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.03 – Correctional pedagogy. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2021.

The thesis focuses on the theoretical generalization and the new solution to the problem of theory and practice of the young people with disabilities social integration by means of socio-cultural animation, which consists in substantiating the essence of the people with disabilities social integration, its components, building a theoretical model of the people with disabilities social integration process by means of socio-cultural animation and appraisal of structural-conceptual and procedural support of using the means of socio-cultural animation in the process of the young people with disabilities social integration.

The essence of the people with disabilities social integration as a phenomenon and as an activity is scientifically substantiated in the research, its components (namely, essential, subjective, target, subject-conceptual, methodological (principles), operational (means of integration), effective ones) are singled out; the construction of the theoretical model of the people with disabilities social integration process by means of social integration is carried out, structural-conceptual support of using the means of socio-cultural animation in the process of the young people with disabilities social integration (namely, object, purpose, tasks, details of social, educational, cultural aspects of socio-cultural animation, levels of their implementation) is substantiated.

The essence and the role of conditions (such as psychophysiological, social, social-psychological ones) and factors (social activity of an individual) of the young people with disabilities social integration are determined. The criteria (namely, adequacy of the internal picture of the disease, the nature of self-esteem, value orientations and motivation for change, manifestation of social activity and subjectivity, the social support network

effectiveness) of the young people with disabilities social integration are outlined and the corresponding indexes are substantiated.

The essence of animation in a broad (conceptual) and in a narrow (practical) sense and of animation activity (as a specially organized process, as a set of socially significant actions of the young person with disabilities, as a system of social relations) in working with young people with disabilities is revealed. The leading groups of the socio-cultural animation means in the work with young people with disabilities (basic– language, arts, interactive, institutional; and additional ones) are singled out, as well as social-integrative resources of each group (such as recreational, relaxation, communication, adaptive, protective, rehabilitation, developing, reconstructive, spiritual-cultural, creative, educational ones) are revealed. The necessity of gradual involvement of young people with disabilities in the use of socio-cultural animation means in the process of social integration (namely, denial, passive-consuming, reproductive-reconstructive, active-transformational stages) is substantiated.

In the thesis the following has been specified: the conceptual and categorical apparatus (namely, animation, socio-cultural animation, animation activity, integration, social integration, the young person with disabilities social integration) and methodological principles of socio-cultural animation means implementation in the process of social-integrative work with young people with disabilities (namely, bio-psychosocial, activity, subjective, culturological and animation approaches); significant characteristics of young people with disabilities as a social-demographic group (such as age, social status, the specifics of social-psychological development) and object and subject-matter of social work (namely, health loss level, disability index – functional, personal and social-environmental limitations, the need for social assistance, support and protection); the connection of people with disabilities social integration with social inclusion and rehabilitation of people with disabilities; approaches to the factors of young people with disabilities social integration (traditional, subject and object-oriented ones); typology of animation activities taking into account the characteristics of young people with disabilities.

Issues of legislative and scientific support for the use of socio-cultural tools in working with young people with disabilities; development of directions, ways and methods of realization of socio-cultural animation basic methodological principles in the process of working with young people with disabilities have been further developed.

Level of young people with disabilities social integration (optimal, sufficient, insufficient) taking into account their age, occupation, disability index and nature of dysfunction have been determined which has become an empirical foundation for determining the main accents, directions and ways of procedural support of experimental work.

Procedural support of the main directions (educational, social and cultural) to use means of socio-cultural animation in the process of young people with disabilities social integration as a set of traditional (such as information campaign, educational campaign, social-educational and information-educational projects, interactive room, playroom, training program) and innovative (such as social-artistic marathon, Laboratory of Social Integration and Animation, animation club) forms of animation activities has been tried and tested.

Keywords: youth with disabilities, integration, social integration, social integration of persons with disabilities, animation, socio-cultural animation in work with youth with disabilities, animation activities, means of socio-cultural animation, socio-integration resources of socio-cultural animation tools.